

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

4763

613-88 *Handwritten notes*

R-91 *Handwritten notes*

Handwritten notes

VII II-2228 28/II-29

Te-455 1/3-28

VI 4-6667 28/II-29

Te-1103 28/II-29

VII c-2202 17/II 81

Բժ. Ա. ԲՈՒԳՈՒՂՆԱՆ

ՄՏԵՐՄԱԿԱՆ
ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ
ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻՆ

13.88
21-91

20 JUL 2010

ՄԵՐ ԷԺԱՆԱԳԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

ՀՐԱՏ. ՏԻԿ. ԶԱՐԵԼԻ

1. ԳՍՐԸ ԵՐԳՈՒՄ Է 10 ԿՈՊ.
2. ՃՇՄԱՐԻՏ ՄԵԾՈՒԹԻՒՆԸ 7 ԿՈՊ.

Մամուլի տակ է
ՄԵՆ ՄԱՐԴ

ԴԻՄԵՆ՝ ԹԻՖԼԻՍ Կենդրոնական և Գոտտեմբերգ,
Բաքու Պրոմեթեոս գրախանութներին.

Ի. ՖՐԱՊԱՆ

„ԱՆԻԾՈՒԱԾ ՎԱՅՐԸ“

ՆՈՎԵԼԱՆ ԿՐԿԿԱՍՍԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

ԳԻՆՆ Է 20 ԿՈՊ.

ԱԿՆԱՐԿ ՀԻՆ ՀԱՏ ԲԱՆԱՀԻՒՍՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱ

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.

10
-ԲՈ

ԲԺ. Ա. ԲՈՒԳՈՒԳԵԱՆ

613.88

Բ-91

ՄՏԵՐՍԱԿԱՆ

ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐ

ՊԱՏԱՆԻՆԵՐԻՆ

ԻՆչպէս է կատարուում աճեցումը բնութեան մէջ:—Սեռական հասունութեան ժամանակը:—Հոգեկան ու ֆիզիքական փոփոխութիւններ:—Օնանականութիւն:—Ներվային մանուկները: Ծնողաց պարտականութիւնը:—Օնանականութեան վնասները. նրա նշաններն ու առաջացնող պատճառները:—ԻՆչպէս պէտք է նրա առաջն առնել և հետը մարանել:—Գիտութիւն, ներշնչում. վերջին խօսք:

4463

4463

Ս. ՊԵՏԵՐՐՈՒՐԳ
«ՊՈՒՇԿԻՆԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ»
1904

2892

09-22

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 7 Апрѣля 1004 года.

~~1130~~
~~872~~
1005 5/12/39

Ս.

Քանի դեռ մանուկ ենք, պէտք է որ մեզ կերակրեն, ուսուցանեն. այդ հասակում լիովին կախուած ենք ուրիշներից ու ստանում ենք ամեն բան և ոչինչ չենք տալիս:

Երբ որ չափահաս ենք դառնում, այն ժամանակ հորով ու մարմնով ամբաստանուած՝ հասնում ենք ամենաբարձր ծաղկման և վճարում ենք մեր դէպի ընտանիքն ու դէպի հասարակութիւնն ունեցած պարտքը:

Սյր ժամանակից սկսած կարող ենք ոչ միայն պահպանել ու կերակրել ուրիշներին, այլև նոր կեանք առաջացնել, մեզ նմաններ ծնել:

Մանկութիւնից դէպի առնական հասակն անցնելու ժամանակամիջոցը ամենափոթորկալից, ամենափտանդաւոր շրջանն է մեր կեանքի մէջ:

Մարդուս, ինչպէս նաև ընդհանրապէս բնութեան մէջ, ամեն մի քայլը կռուով է ձեռք բերւում:

Տասնեւորս—տասնևվեց տարեկան հասակում շատ բան զխտենք, կամ կարող ենք, թէկուզ առանց

87001 5/12/39

գիտութեան օգնութեան, հասկանալ, թէ ինչ է առաջացնում մեր մէջ ծնունդ առնող ու հասունացող սեռական զգացմունքը, սեռական ձգտումը, դէպի միւս սեռն առաջացող ձգտումը:

Եւ հէնց այդ հասակումն է, որ առանց ղեկի, առանց փորձառու ղեկավարի են թողնում մեզ:

Ինչպէս որ ծովագնացին անհրաժեշտ է փարօսի լոյսը, որպէս զի անլուսնոց անցնի խոչ ու խութերի միջից, այնպէս էլ պատանին պէտք ունի ընդարձակաճաւալ լոյսի, որը միայն գիտութիւնը կարող է տալ:

Պատանու մէջ արագ ու հզօրէն հասունանում է այն, որ բնութիւնը դրել է նրա մէջ. նա իւր մարմնի ամեն մի մասովն զգում է այդ. բառի բուն նշանակութեամբ նա վառւում է, յուզւում, տանջւում:

Եւ այն, ինչ որ չի լուծում ընտանիքը, ինչ որ չի պարզում ուսումնարանը, ամենայն սիրով բացատրում են հասակաւոր ընկերները, զանազան բալետներն, այլանդակ վէպերը և այլն:

Սրգէն 15—16 տարեկան հասակում մեր պատանիները շատ բան գիտեն զործնական կերպով.— քանի՜ քանիսն արդէն ծանականութեամբ են զրազուած:

Պէտք է նկատել, թէ ով որ մանկական և պատանեկան հասակում շատ է պարապել ծանախանութեամբ, նա արդէն ՚ի հիմանց խախտած է լինում մաքուր, վսեմ ձգտումը դէպի կինը, նա երբէք չի ճաշակել կատարեալ երջանկութիւն, նա

թուլացրած է իւր մէջ եռանդի և քաջութեան աղբիւրը:

Սնուուշտ, ով որ կարողացել է անժամանակ չվատնել իւր սեռական ոյժը, նա էլ աւելի քաջ ու կենսունակ է լինում կեանքի մէջ:

Օնանականութիւնը՝ դժբաղդաբար, սպառում է այդ ոյժը: Բայց քանի՜ քանի պատանիներ, այդ խութից ազատուած՝ խորտակւում են մի այլ խութի հանդիպելով:

Նրանք՝ ղեռ իսկական սէր չճաշակած, որը նոր-նոր զարթնող սեռական ձգտման ամենամաքուր և վսեմ արտայայտութիւնն է կազմում, մոլորեցնում են կնոջ յանուն կրքի, կամ, որ աւելի տարօրինակն է, յանուն առողջութեան:

Իսկ աւելի ևս շատ են այնպիսի պատանիներ, որոնք առանց երկար մտածելու փողով գնում են կինը, ինչպէս գնում են միրզ, քաղցրեղէն կամ մի այլ իր:

Ոչ մի կասկած չկայ, որ ով որ պատանեկան հասակում փողով կին է գնած, երբէք կարող չէ ճաշակել ճշմարիտ սէրը, որ աշխարհիս երեսին ամենայն ազնիւ գործի ամենագլխաւոր աղբիւրն է կազմում. երբէք չի տածիլ այն խորին յարգանքը, որին արժանի են իրենց եղբայրակիցների քոյրերն ու աղջիկները:

Առաջները, պատանու կամ աղջկայ արբունքի հասնելը՝ բոլոր ազգերի մէջ և բոլոր դարերում էլ նշանաւոր դէպք էր համարւում ընտանիքի, ամբողջ հասարակութեան, բոլոր պետութեան համար:

Իրան առաւել կամ նուազ չափով Հանդիսա-
ւոր ձև էին տալիս և խիստ փորձի էին ենթար-
կում, որից յետոյ միայն կրսկսէին Հանդէսը կատա-
րել:

Նոր սերունդը իւր կեանքի ամենավե՛հ բուպէին
չէ թէ թաքուն տեղերում, մենակ էր անցկացնում,
Հապա Հանդիսաւոր կերպով, հրապարակով:

Եւ ամենքն էլ զգում էին այդ բուպէի վեհու-
թիւնը. ամենքի համար էլ պարզ էր, որ այստեղ
բանն այն չէր, թէ հօտին մի արու կամ մի էգ էր
աւելանում, հապա այն, որ քաղաքացի էր աւելա-
նում:

Արբունք կամ սեռական հասունութիւն—
նշանակում է Ֆիզիքական ոյժերի և ծտաւոր կարո-
ղութեան ամենաբարձր զարգացումը, ծաղկելը:

Ոյժ, ճարպիկութիւն, տոկունութիւն, անվե-
հերութիւն, ողջախոհութիւն և միևնոյն ժամանակ՝
իւր ազգի աւանդութիւններին հճուտ լինել, և զի-
տենալ որոշ չափով փորձնական զիտելիքներ—ահա
ինչ է պահանջւում արբունքի հասնողներէց:

Բայց այդ բոլորի փոխարէն արուած վարձն էլ
արժանի է զբան.—բարոյական և հասարակական
իրաւունքների կատարեալ հաւասարութիւն՝ հասա-
կաւորներին համահաւասար:

Ի՞նչպէս պէտք է վերաբերուենք դէպի այդպի-
սի փաստերը:

Ամեն մի մարդ իւր ազգի դաւակն է, իսկ ամեն
մի ազգ էլ մարդկութեան մասն է և կարող չէ ընդ-
հանուր արմատից անջատուել, ապա թէ ոչ կըորանայ:

Նման երկրագնդի բոլոր՝ թէ արդէն անհետա-
ցած և թէ ցայժմ գոյութիւն ունեցող ազգերին,
մենք էլ պարտական ենք լրջօրէն խորամուխ լինել
նորատի սերնդի կեանքին, այդ կեանքը կառավա-
րող բնական օրէնքներին, որոնք երեսաններին՝
այր, իսկ աղջկերանց կին են դարձնում:

Այս խնդրին կանոնաւոր կերպով վերաբերուե-
լու համար անհրաժեշտ է ի ծօտոյ ծանօթանալ
մարդուս մարմնակազմի մէջ կատարուող այն փոփո-
խութիւններին, որոնք առաջանում են սեռական
գործարանների զարգացմամբ:

Սեռական զղացողութիւնը սեռական արբուն-
քից—հասունութիւնից—առաջ է զարգանում. սա-
կայն սեռական արբունքը, հասունութիւնն էլ դեռ
առնական տղամարդու հասունութիւնն չէ, մանա-
ւանդ կուլտուրական (զարգացած) երկրներում:

Առնականութիւնն աւելի ուշ է զայլս. սակայն
ամուսնանալու համար դեռ այդ էլ քիչ է.—հար-
կաւոր է նաև հոգեկան հասունութիւն, հարկաւոր
է ուսում առնել, ինչպէս ասում են, զիրք ստանալ.
մէկ խօսքով սեռական հասունութիւնը (արբունքը)
ամենեւին հոմանիշ չէ մարդկային անհատի ընդհա-
նուր հասունութեան:

Տեսնում ենք, որ եւրոպացի տղամարդիկ սո-
փորաբար ամուսնանում են 25—30 տարեկան հա-
սակում, մինչդեռ արբունքի են հասնում 14 և 16
տարեկան միջոցին:

Բնական օրէնքներին հակառակ, կամ թէկուզ
հէնց ոչ հակառակ միջոցներով սեռական կարիքնե-

րին բաւականութիւն տայր—օնանականութիւնը—
անկասկած մեծ վնաս է պատճառում ճարդու թէ
առողջութեան և թէ ընդունակութիւններին, և յա-
ճախ, մանաւանդ մանկական հասակում, մինչև իսկ
մահացու է:

Բ.

Ամեն մի առանձին էակ, լինի դա բոյս թէ
կենդանի, ծնունդ է առնում, աճում է, բազմանում
և ապա մեռնում:

Կան շատ մանր էակներ, որ միայն մանրադի-
տակով են երևում. դրանք կենդանի նիւթի մի փոք-
րիկ կտորներից են միայն բաղկացած:

Այդ մանրիկ կտորը, որ պրոտոպլազմա է կոչ-
ւում, ունի այն բոլոր յատկութիւնները, ինչ որ
տեսնում ենք խոշոր մարմնակազմների մէջ. դա
ինքն իրեն շարժւում է, սնւում, աճում և բազ-
մանում:

Պրոտոպլազման երկրիս վերայ եղած ամենայն
կեանքի հիմքն է կազմում, ամեն մի պրոտոպլազ-
մայի ինքնուրոյն ապրող կտոր պայմանաւորուել են
մարդիկ վանդակ-բջիջ, կոչել:

Կան բոյսեր և կենդանի էակներ, որ միայն
մէկ վանդակից են կազմուած. կան այնպիսիներն էլ,
որ միլիոնաւոր վանդակներից են բաղկացած:

Անշուշտ լսած կլինէք բակտերիաների, նրանց
սազմերի մասին, որ միլիոններով վխտում են օդի,
ջրի, հողի մէջ, և մեր ներսը.—դրանք լինում են

զանազան ձևի և մեծութեան, նրանք ապրում են,
այսինքն՝ ուտում են, աճում, բազմանում: *)

Այս մէկվանդականի մարմնակազմների նշանա-
կութիւնը բնութեան մէջ շատ մեծ է—նրանք մաս-
նակցում են ամեն տեսակ նեխման ու խմորման
զործողութիւններին:

Այնպիսի բակտերիաներ էլ կան, որոնք մար-
դու մարմնի մէջ մանելով՝ շատ վտանգաւոր, յա-
ճախ մահացու հիւանդութիւններ են պատճառում.
այսպէս օրինակ Ժանտախտի, խոլերայի, Ժանտա-
տենդի (տիֆ), կեղծամաշկի (դիֆտերիա), թոքախտի
և այլ հիւանդութիւնների բակտերիաները:

Մէկվանդականի մարմնակազմներից յետոյ աս-
տիճանաբար բարձրանալով հասնում ենք առաւել
բարդ, բազմավանդականի մարմնակազմների:

Խնձորենին, օրինակ, բազմավանդականի բոյս
է. նրա մէջ կան միլիոնաւոր պրոտոպլազմայի ինք-
նուրոյն կենդանի կտորներ, որոնք վանդակ են կոչ-
ւում:

Եւ զարմանալին այն է, որ այդ վանդակները
խմբուած են առանձին առանձին, իրենց յատուկ
պաշտօնի համեմատ.—խմբերից ոմանք արմատ են
կազմում, ոմանք՝ տերեւ, ուրիշները՝ ծաղիկ, չոր-
րորդը՝ պտուղ և այլն:

Ամենակատարեալ բազմավանդականի էակը
մարդս է:

Եւ ի՞նչ ենք տեսնում.—տեսնում ենք, որ

*) Տես իմ «Վաշուի հիւանդութիւններ» գիրքը:

մեր մարմնի մէջ աշխատանքի բաժանումը զարմանալի նրբութեան ու մանրակրկիտութեան է Հասցրած:

Ուղեղը ստանում է արտաքին աշխարհքի տպաւորութիւնները և, դրանց վերայ հիմնուած՝ մտածում է:

Սակայն ուղեղի բոլոր մասերն էլ միեւնոյն գործը չեն կատարում:— Նրանք աշխատանքը բաժանել են իրար մէջ. ոմանք լսում են, ոմանք՝ տեսնում, ոմանք՝ համ առնում, ոմանք՝ հոտ զգում և այլն:

Ստամոքսն էլ զանազան գործեր է կատարում. նրա մասերից ոմանք շարժում են կերածը, ոմանք՝ մարսում են օսլան (կրախմայ), ուրիշները՝ մարսում են սպիտակուցը և այլն:

Այսպէս ուրեմն, մեր մարմնի բոլոր մասերումն էլ եռանդով գործ է կատարվում՝ աշխատանքի բաժանման վերայ հիմնուած:

Թէպէտ դրանց աշխատանքը տարբեր է, բայց ամենքի նպատակն էլ մէկ է.—ամբողջ մանմակազմի բարօրութիւնը:

Եթէ ուղեղը սկսի 'ի վնաս ստամոքսի աշխատել, կամ թէ ստամոքսը աշխատի 'ի վնաս ուղեղի, դրանից քայքայւում է ամբողջ մարմնակազմը, իսկ մարմնակազմը կարող ենք նմանեցնել մեքենայի:

Ամեն մի աշխատանք իւր ելքն (ծախս) ունի.— գործ է դրւում նախ նիւթ, երկրորդ՝ մաշուում են Հէնց իրեն՝ մեքենայի զանազան մասերը: Նոյնն է նաև բուսական և կենդանական մեքենայի վերա-

բերմամբ.—նրա կեանքը պահպանելու համար որոշ քանակութեամբ նիւթ է գործ դրւում, նիւթ է մսխւում:

Այդ պակասորդը լրացւում է կերակրով. այդ պատճառով մենք սնւում ենք. սնւում է ամեն մի վանդակ, այսինքն՝ ստանում է այն նիւթը, որ նրան անհրաժեշտ է իւր աշխատանքն առաջ տանելու համար:

Մասաղ մարմնակազմի վանդակները, որ դեռ մաշուած չեն, մի այնպիսի եռանդով են աշխատում, որ մուտքը ելքից աւելի է լինում. ուստի և մասաղ մամնակազմները նիւթի աւելորդը ամբարում են, նրանք աճում են:

Այնուհետև մեքենան սկսում է կամաց-կամաց մաշուել, մուտքը ելքից աւելի չի լինում, որովհետև վանդակներն արդէն սկսում են աւելի նուազ եռանդով նիւթ առնել. աճելութիւնը կանգ է առնում: Ապա մարմնակազմը սկսում է նուազել, ելքը մուտքից անցնում է և, վերջապէս, դալիս է մահը:

Առանձին մարմնակազմերը մեռնում են, ուստի և եթէ նրանց տեղը նորերը չբռնէին, երկիրս շուտով կդատարկուէր:

Ներկայումս երկրիս կենդանութեան պատճառն այն է, որ մեռնող մարմնակազմերը՝ մեռնելուց առաջ, համարեա թէ միշտ նոր, նոյն տեսակ մարմինների կեանք են տալիս:

Ճեւեաբար բազմացումը երկրիս վերայ կեանքի հիւքն է կազմում:

Գ.

Ի՞նչպէս է կատարուած բաղձացումը:

Ամենահասարակ եղանակը — բաժանումն է, այսինքն՝ ծերացած մարմնակազմը, մի որոշ ժամանակ գոյութիւն ունենալուց յետոյ, ամբողջովին, առանց մնացորդի, բաժանուած է երկու մասի:

Հին մարմնից ոչինչ չի մնում, նա դադարում է այլ ևս գոյութիւն ունենալուց և նորա փոխարէն մեր առաջ տեսնում ենք երկու նորագոյն էակներ, որոնցից ամեն մէկը շարունակուած է բոլորովին շոկշոկ ապրել և ինքնուրոյն կերպով էլ զարգանար, մինչև որ նրանք էլ ծերանում են և միևնոյն վիճակին ենթարկւում:

Բաժանման եղանակով բաղձանալը սովորաբար յատուկ է ամենաստորին բոյսերին և մի քանի կենդանի մարմինների, օրինակ՝ բակտերիաներին:

Մէկ բակտերիան միլիոնաւոր սերունդ է յառաջացնում, բայց, բարեբախտաբար, բնութեան մէջ, բուսական մի տեսակ այդպիսի զարհուրելի աճելութեան զէժ, ի հարկէ ի վնաս միւս կենդանի էակներին, որոշ սահման կայ դրուած: *)

Բաղձանալու միւս եղանակը, որն աւելի կատարեալ է, ծիլ արձակելով է լինում:

Բաժանման եղանակով բաղձանալու դէպքում, ինչպէս տեսանք, հէնց այն բոլորից, որ առաջ են

*) Տես իմ «Գոյութեան Առիւ» գրքիցը:

զալիս աղչիկ—վանդակները, մայր վանդակը դադարում է գոյութիւն ունենալուց:

Իսկ ծիլ արձակելով բաղձանալու դէպքում՝ մայրը դարձեալ շարունակուած է ապրել, որովհետև նոր սերունդ առաջադնելու համար նրա կազմի մի փոքրիկ մասն է գործադրուած միայն:

Մարմնակազմի մի որևիցէ մասում մի խումբ վանդակներ հաւաքուած են, ուռչում՝ որոշ զարգացման հասնելով, քակուած են մօր մարմնից և շարունակուած են զարգանալ:

Վանդակների այս խումբը, որ աչք կամ կոկոն է կոչուած, անշուշտ իւր մէջ պարունակուած է ապագայ բոյսի սկզբնաւորութիւնը: Այստեղ, վանդակների բնդհանուր կազմից անշատուելով, մի առանձին խմբակ են կազմում այնպիսի վանդակներ, որոնք, այսպէս ասած, յատուկ պաշտօն ունին և իրենց նուիրել են բաղձացման գործին:

Նրանք շուտով կանչատուին բնդհանուր արմատից և կը կազմեն մի առանձին նոր մարմնակազմ, որ բոլորովին նման կլինի հինին:

Բոյսերի սոխարմատը, վերարմատը, կոշար (խիլը) առաջացնում են կոկոն, որը իրենից ցօղուն և օժանդակ արմատներ է արձակում ու այդպիսով նոր բոյս դառնում:

Ծիլ արձակելով բաղձանալու եղանակը պատահում է նաև միջանի ուրիշ դէպքերումն էլ, օրինակ՝ սպունդի, պոլիպների կազմութեան միջոցին:

Երբ մայր-մարմնակազմը հասնում է իւր կա-

տարեալ զարգացման, նրա վերայ մի որևիցէ տեղ պողոճ է մի փոքրիկ ուռոյց, աչք է գոյանում ու զարգանալով մի նոր մարմին է կազմում:

Նոր սերունդները կարող են շերտ-շերտ աճել հների վերայ և կազմել ահագին դաղութներ, կամ բաժանուել նրանցից:

Ծիլ արձակելով բազմանալու դեղեցիկ օրինակ կարող է լինել հիւրան կամ խմելու ջրի մէջ ապրող պոլիպը, որ բազմանում է ծիլ արձակելու եղանակով, բայց միևնոյն ժամանակ զարմանալի յատկութիւն ունի նաև վանդակների բաժանման միջոցով իւր մարմնի կորցրած մասերը նորոգելու:

Եթէ նրան կէս անենք, երկարութեամբ կամ լայնութեամբ, ամեն մի կիսից նոր հիւրա կ'առաջանայ:

Բաժանուելու կամ ծիլ արձակելու եղանակը կատարուող բազմացումը կազմում են անսեռ բազմացման տեսակը և դրանք յատուկ են ստորին կարգի բոյսերին և ստորին կարգի կենդանիներին:

Բայց եթէ ստորին կարգի մարմնակազմերից աստիճանաբար բարձրանալու լինինք դէպի աւելի բարդ մարմնակազմերը, կ'տեսնենք, որ նրանց մէջ աշխատանքի բաժանումը աւելի է բազմանում, որ միշտ աւելի կատարելագործման նշան է:

Ոմանք առաջացնում են ձուիկներ կամ սաղմային վանդակներ, և այդ ձուիկները, մայրական մարմնակազմից դուրս գալով, կազմում են սաղմ, որից նոր մարմին է կազմւում:

Ձուիկներ առաջացնող մարմիններին անուանում ենք էգ կամ իգական սեռ:

Եւ եթէ դրանց թողած ձուիկը ընդունակ է զարգանալու ինքն իրեն, այն ժամանակ բազմանալու այդ եղանակը կոչւում է միասեռ կամ «մոնոգենիական»:

Սակայն յաճախ, մանաւանդ կենդանիների մէջ, ձուիկն ինքն իրեն զարգանալ չէ կարող:

Պէտք է նրանց արտաքուստ դրդող լինի, նման խմորոցին, որ խմորում է խմորը: Խմորոցից հայ չի պատրաստուել, բայց առանց խմորոցի էլ հայը անեկ կ'մնայ:

Իգական ձուի զարգացման համար հարկաւոր դրդիչն է այն հիւթը, որ սերմ է կոչւում, որի հըպուսից ձուն սկսում է զարգանալ:

Այդ հպումը կոչւում է բեղմնաւորում:

Բարձր տեսակի բոյսերն ու կենդանիները ունին առանձին գործարաններ, որոնք պատրաստում են սեռական հիւթեր, դրանք սեռական դեղձեր կամ գործարաններ են կոչւում: Կանանց սեռական դեղձերը—ձուարանները—պատրաստում են ձուիկ. իսկ տղամարդկանց սեռական դեղձերը—ամորձիքը՝ սերմ: Հասկանալի է, որ սեռական հիւթերի պատրաստութեանը մասնակցում են նաև մարմնի ուրիշ գործարանները:

Երբ էգը ձուիկ է առաջացնում, իսկ արուն՝ սերմ, այդպիսի բազմացումը կոչւում է անչատասեռային բազմացում:

Բազմացման այս եղանակը յատուկ է առանց

բացառութեան բոլոր կաթնասուններին, որոնց թր-
ւում և մարդուս, որ բնութեան թագաւորն է կոչ-
ւում, թէպէտ բնութեան այդ թագաւորը զեռ շատ
պակասութիւններ ունի, ոտքից սկսած մինչև
գլուխը:

Դ.

Այն բոլորը, ինչ որ աւելի կատարելագործուած
ձեռով տեսնում ենք մարդկանց վերայ, նոյնը տես-
նում ենք նաև ոչ միայն կենդանիների, հապա և
բոյսերի վերայ:

Սկսենք այն բոյսերից, որ բազմանում են սե-
ռական եղանակով:

Սյդպիսի բոյսերն, օրինակ՝ մամուռներն ու փի-
լիկները, ունին արական սեռական գործարաններ,
«անտերիդ»ներ, որոնք շարժուն սերմային մար-
մնիկներ—սպերմատոզոիդներ են պատրաստում:

Սպա նրանք ունին նաև իգական սեռական
գործարաններ, «արխեգոնեաներ», որոնց մէջ ձուի-
կային վանդակներ են առաջանում:

Սպերմատոզոիդը թափանցում է ձուի մէջ,
միանում է նրա հետ, բեղմնաւորում է նրան:

Այն ժամանակ ձուն սկսում է զարգանալ և
կազմւում է սաղմ, որից բուսնում է մարմնակազ-
մը, որ ընդհանուր կերպով նման է լինում մօրը:

Բարձր կարգի, ծաղկաբեր կոչուած բոյսերի
սեռական գործարանները գտնւում են ծաղիկների
մէջ—իգական սեռական գործարանները, պտղարան-
ները, պարունակում են ձուիկներ կամ սերմակո-

կոններ, իսկ արական սեռական գործարանները, ա-
նէջը, պատրաստում են ծաղկափոշի:

Ծաղկափոշին բեղմնաւորում է սերմնակոկոնը,
որից այնուհետև զարգանում ու առաջանում են
սերմերը:

Կան բոյսեր, որոնք երկսեռ են. այդպիսիների
ծաղիկները իրենց մէջ թէ պտղարան ունին և թէ
առէջը:

Թէ որ զրանք—պտղարանն ու առէջը, միա-
ժամանակ են զարգանում, այն ժամանակ առաջա-
նում է ինքնաբեղմնաւորումն, այսինքն՝ միևնոյն
ծաղկի ծաղկափոշին ընկնում է նրա պտղարանի
մէջ:

Բայց եթէ այսպիսի ծաղկի արական և իգա-
կան սեռական գործարանների հիւթերը ոչ թէ միա-
ժամանակ են հասնում, հապա տարբեր-տարբեր ժա-
մանակ, այն ժամանակ կատարւում է փոխաբերա-
կան բեղմնաւորումն, այսինքն՝ մի ծաղկի սերմնա-
կոկոնների ծաղկափոշին բեղմնաւորում է նոյն տե-
սակի պատկանող մի այլ բոյսի: Դա կատարւում է
բամու կամ միջատների միջոցով:

Միջատները միշտ փնտրելով թռչում են մի
ծաղկից միւսը և այդ միջոցին նրանց մարմնին
կպած ծաղկափոշին ընկնում է միւս ծաղկի պտղա-
րանի մէջ:

Խօսենք մի քիչ էլ մեղուների մասին, որոնց
մէջ սեռական բազմացման հետ տեսնում ենք նաև
անսեռ բազմացումն:

Այդ նշանակում է, որ երբ

21001
500

տեսակ ձու են ածուծ, դրանցից ոմանք զարգանում են առանց արական սերմի մասնակցութեան, իսկ ոմանք էլ պէտք է անպատճառ բեղմնաւորուին, որպէս զի զարգանան:

Ձուերի առանց բեղմնաւորութեան զարգանալը կոչուում է կուսական բեղմնաւորումն (յղութիւն), «պարտենոգենէզ»:

Մեղուների խմբի մէջ լինում են արու մեղուներ, մանրիկ անպտուղ էդ մեղուներ՝ կարն փորիկով, ուղիղ խաչթոցով և սեռական սաղմային դրութեան մէջ զանուող գործարաններով, դրանք կոչուում են բանուոր կամ մշակ մեղու, և վերջապէս մի արգասաւորող էդ մեղու, մայր մեղու կամ թագունի, որ ունի խոշոր փորիկ, կեռացած խաչթոց և զարգացած ձուիկներ:

Մայր մեղուն իւր կեանքի մէջ մի անգամ միայն դուրս է դալիս փեթակից ու «հարսանեկան թռիչք» գործում, որի միջոցին չղիանում է արու մեղուներից մէկից:

Սյգ ժամանակ արուի սերմը լցւում է, այսպէս ասած, սերմապարկի մէջ, որ զանւում է թագունու արգանդի մէջ:

Սրուի և էդի այս միացումը, երբ մէկի սերմը թափւում է միւսի մէջ, կենդանիների վերաբերմամբ կոչուում է միաւորութիւն կամ կցուիլ և այդ գործողութիւնը կատարելու համար կենդանիներն ունին արտաքին սեռական գործարաններ:

Իսկ ներքին սեռական գործարանները, այսինքն՝ էդերի ձուարանները և արուների ձուանները

(ամորթիքը), ինչպէս ասացինք, պատրաստում են ձուարանները՝ ձու, իսկ ամորթիքը՝ սերմ:

էդ կենդանիները, այսինքն՝ նրանք, որ բեղմնաւորուած ձուն մինչև նրա կատարեալ զարգացումը իրենց ներսն են պահում, ձուն պահելու համար ունին մկանային մի պարկ, որ կոչուում է արգանդ:

Ինչպէս յատնի է, մարդկային սաղմը արգանդի մէջ ամբողջ ինն ամիս է մնում:

Բայց մենք դարձեալ մեղուներին դառնանք:

Մայր մեղուն կամ թագունին սերմի մեծ պաշարով վերադառնում է փեթակ և մօտաւորապէս 48 ժամ անցնելուց յետոյ, սկսում է ամբողջ ձրմեռուայ ընթացքում, մինչև մեռնելը, ձու ածել:

Մի մայրը 40—70 հազար ձու է ածում:

Ամեն մի ձուն նա ղետեղում է առանձին բրջիչների մէջ, սերմնապարկից թափում է փոքր ինչ սերմ:

Թէպէտ նա սերմը արուից է ստացել, բայց ինքն է իրեն բեղմնաւորում: Բեղմնաւորուած ձուերից դուրս են դալիս անսեռ բանուորներ:

Մանր բրջիչների մէջ դրած ձուերը նա չի բեղմնաւորում. դրանցից արու մեղուներ են դուրս դալիս:

Ձկներից շատերը իրենց ձուերը խաւեարի մեւով ածում են չրի մէջ և արուներն իրենց սերմով բեղմնաւորում են այդ ձուերը:

Թուջունները ածում են ձու, որ արուների սերմով բեղմնաւորում են ձուանցքի մէջ, ապա շրջա-

պատուում են սպիտակուցով. Թուշուներ ծուն ածելուց չետոյ Թուխս է նստում:

Կաթնասունները բոլորն էլ, դրանց մէջ նաև մարդս, դանազանասեռ են:

Արուի սերմով բեղմնաւորուած էզի ծուն իւր կատարեալ զարգացման հասնում է արգանդի մէջ և ձագը կենդանի է ծնում:

Կաթնասունի ծուարանում պատրաստուած ծուն շատ մանրիկ բան է լինում. դա կաղմուած է մի բարակ Թաղանթից, որ լցուած է լինում սպիտակուցով հարուստ հատիկաւոր հիւթով. այդ դեղնուցն է:

Իեղնուցի ներսը կայ մի խոշոր պայծառ փամփշտիկ, որ սաղմային փամփշտիկ է կոչուում, նրա մէջ նկատուում է մի կէտ, սաղմային բիծը:

Ահա ձեզ ապագայ մարդը:

Իւրաքանչիւր ծու գտնուում է առանձին բրշիշի մէջ, որ գնդասեղի գլխի մեծութիւն ունի. այդ բրշիշը կոչուում է զրաափեան բրշիշ, որովհետև առաջին անգամ Գրաափն է գտել այդ:

Որպէս զի ծուն աղատուի ու ծուարանից դուրս գայ, պէտք է որ զրաափեան բրշիշը պատառուի:

Գրաափեան առաջին բրշիշի պատուուելը նշան է, թէ էզը սեռական հասունութեան է հասել:

Ինչ բան է արուի ծուն:

Սերմը պատրաստողը արուի սեռական մասները կամ գեղձերն են. դա մի սպիտակաւուն մածուցիկ հիւթ է, որի մէջ մեծ քանակութեամբ լող

են տալիս սերմային մարմնիկներ կամ սերմային Թելիկներ, «սպերմատոզոիդներ»:

Այդ Թելիկները սաստիկ շարժուն են և մրտրակի նման զալարուն շարժումներ են գործում:

Երբ որ բեղմնաւորուելու ընդունակ սերմեր են կաղմուում, այդ նշան է արուի կամ տղամարդի սեռական հասունութեան կամ արբունքին:

Իսկապէս բեղմնաւորողը սերմային Թելերն են, որոնք պտուտակաւոր շարժումներով մտնում են ծուի Թաղանթի վերայ գտնուած ու խոշորացուցով միայն նկատելի ծակոտիներից ներս:

Ահաւաստիկ այսպիսի նշանաւոր փոփոխութիւններ են առաջանում մարդուս մարմնի մէջ, երբ որ նա սեռական հասունութեան կամ արբունքին է հասնում:

Ե

Վերևում ասացինք, որ մարդկային ցեղը պահպանուում է բազմանալով, որ բազմանալու ընդունակ են արբունք առած տղամարդիկ ու կանայք:

Ի՞նչ բան է տղամարդու արբունքը:

Վերևում ասածից պարզ է, որ տղամարդն ունի մի գործարան, որ կոչուում է սերմի գեղձ կամ ծու, ամորձիք, և որ այդ գործարանը պատրաստում է սերմ, որի մէջ լող են տալիս սպերմատոզոիդի բազմաթիւ Թելիկներ:

Երբ որ տղամարդու սերմի մէջ առաջ են գալիս սպերմատոզոիդներ, այն ժամանակ նա սեռական

հասունութեան կամ արբունքի է հասնում, այսինքն՝ ընդունակ է դառնում բեղմնաւորելու և այդ լինում է 14—18 տարեկան հասակում:

Ի՞նչ բան է կնոջ արբունքը:

Արդէն ասացինք, որ կնոջ ձուարանի մէջ կան զնտասեղի դլխի մեծութեամբ բջիջներ, որ Գրաաֆեան են կոչւում. ամեն մի բջիջի մէջ մի ձու է դաճում:

Երբ որ ձուն հասունանում է, Գրաաֆեան բջիջը պատուում է և արձակուած ձուն ձուափողի միջով առաջ է խաղում դէպի արգանդը:

Եթէ ձուն իւր ճանապարհին հանդիպի սպերմազոիդի, այն ժամանակ սպերմազոիդը կմտնի նրա մէջ և նրան կբեղմնաւորէ:

Դրանից ձուն կսկսի զարգանալ արգանդի մէջ և ինն ամսուայ մէջ կդառնայ մի կատարեալ երեխայ, որը յետոյ աշխարհք է գալիս որպէս ինքնուրոյն կեանք վարելու ընդունակ էակ:

Ամեն ամիս երբեմն այս, երբեմն այն ձուարանի մէջ զարգանում է մէկ հատ ձու, իսկ քիչ անգամ նաև երկու հատ ձու. իսկ շների և կատունների ձուարաններում զարգանում է մինչև անգամ տասը հատ ձու:

Զարմանալի է, որ ամեն անգամ, որ Գրաաֆեան բջիջը պատուելով դուրս է գալիս ձուն, արիւնը առատութեամբ չորձանք է տալիս դէպի սեռական գործարանները:

Արգանդի արտաքին արիւնատար անոթները, արիւնով խիստ լցուելուց, տրաքւում են: Դրանից

առաջանում է արիւնահոսութիւնը—ամսականը, դաշտանը:

Նետեաբար դաշտանը, որ կրկնում է ամեն մի 28—30 օրը մի անգամ, նշան է, թէ արգանդի մէջ ընկած է հասուն ձու, որն ընդունակ է բեղմնաւորուելու:

Դաշտանը նշան է, թէ կինը արբունքն առել է:

Մանր կենդանիները, ինչպէս ճագարը, ծովային խոզուկները, առնէտը, նմանապէս նաև թռչունները առնական հասունութեան են գալիս հէնց առաջին տարին. շունը, կատուն, ոչխարը, խոզը երկրորդ տարին. ձին, կովը—երրորդ տարին և այլն:

Կինը սովորաբար տղամարդից երկու—երեք տարի առաջ է արբունքի հասնում. իսկ կինը արբունքի հասնում է մօտաւորապէս 12-ից մինչև 21 տարեկանի մէջերը:

Այդ բանի վերայ ներգործութիւն ունի նախ և առաջ երկրի տաք եղանակը, որից արագանում է բոյսի անելութիւնը, փութով բացւում են ծաղիկները և շուտով հասնում պտուղները. դա նպատում է նաև, որ երկու սեռի մէջ էլ սեռական գործունէութիւնը կանուխ է զարթնում, ընդհանրապէս կենդանիների մէջ, իսկ մասնաւորապէս մարդու մէջ:

Ընդհակառակն՝ քանի հիւսիս զնանք, այնքան ուշ է հասնում արբունքը:

Շուեղիայում, Դանայում և հիւսիսային Գերմանիայում աղջիկները 16—17 տարեկան հասա-

կումն են արբուների հասնում, ընդհակառակն, Փոքր-Ստիպուում, Սրբաբիպուում, Եղիպոսուում, Հարեշտանում 8—10 տարեկան միջոցին նրանց դաշտանն է սկսում, իսկ շատ անգամ ինը տարեկան հասակում մայր են դառնում:

Պէտք է նկատել, որ մի քանի դէպքում (այդ մասին չեստոյ կիսուենք), միայն սեռական ձգտումն է զարթնում, ցանկութիւն է ծնում, բայց դեռ սեռական իսկական ոյժ չկայ, դեռ ևս բեղմնաւորելու ընդունակութիւնը հասունացած չէ:

Առհասարակ առողջապահիկ պայմաններն ու շրջապատող հանդամանքները նկատելի ներդործութիւն ունին արբուների հասնելու ընթացքի վերաբերման մի արհեստական զրդիւ կարող է արագացնել սեռային զգացմունքի զարթեցումն:

Պարիզից և ուրիշ մեծ քաղաքներից շատ էլ հեռու չգտնուող գիւղերում, աղջիկները մի տարի աւելի ուշ են արբուների հասնում, քան թէ քաղաքների նեխած կեանքի մէջ:

Վերջապէս վատ սնունդը արգելք լինելով ամբողջ մարմնակազմի զարգացման՝ դանդաղում է նաև արբուները:

2

Արբուները հասնելու միջոցին մարդուս ամբողջ կազմուածքի մէջ մի շարք նշանաւոր փոփոխութիւններ են առաջանում՝ սկսած սեռական գործարաններից մինչև խելքն ու բնաւորութիւնը:

Յեղափոխութիւնը սկսում է 14 տարեկան միջոցից և աւարտում է 24-ի մօտերը:

Կղակի և մարմնի միւս մասերում դուրս են գալիս մաղբ և խիստ աչքի է ընկնում ծայնի փոփոխութիւնը:

Համարեա բոլոր կենդանիների մէջ ևս ծայնը մեծ դեր է խաղում սիրոյ շրջանում, և արուներն աշխատում են իրարից լաւ երգել, որպէսզի էգերի ուշադրութիւնը գրաւեն:

Կանանց կոկորդը երկարում է և ծայնը աւելի բարձր է լինում. սովորաբար տղամարդու կոկորդի առջևի մասն է զարգանում և ծայնը, այսպէս ասած, ցածանում է:

Կինը սկսում է զլխաւորապէս կրծքի վերևի մասով շունչ քաշել, իսկ տղամարդը—աւելի փորով:

Մինչև անգամ ոսկրներն էլ են փոխում—կնոջ կոնքը դէպի լայնքն է դնում, առհասարակ տղամարդկանց ոսկրներն աւելի դէպի երկանքին են քաշում. ընդհանրապէս կմախքը խոշորանում է, որից և երկու սեռի էլ մարմնի ձևը աւելի վայելուչ կազմ է ստանում:

Ընդհանրապէս կանանց 13 տարեկան միջոցներին և տղամարդկանց 15 տարեկան միջոցներին մարմնի աճումը, կշիռն ու կրծքի լայնութիւնը զարմանալի կերպով աւելանում են և այն էլ մի այնպիսի արագութեամբ, որ ուրիշ ոչ մի հասակում այնպէս չէ լինում. մեքենան իւր բոլոր զօրութեամբ զործում է: Մինևայն ժամանակ էլ

նկատելի է դառնում, որ հոտառութիւնը սրբ-
ւում է:

Պարզ է, որ զըսից զործուած ամեն մի ար-
դելք կամ ճնշումն կարող են հոգու և մարմնի հա-
մար անդառնալի վնաս պատճառել, պարզ է նմա-
նապէս, թէ Բնչալիսի վնաս է հասցնում մարմնա-
կազմին Օնանակտնութիւնը: Զգոյշ եղէք:

Տղամարդու և կնոջ մտաւոր կազմը մանկա-
կան հասակում այնքան էլ խիստ կերպով չեն տար-
բերում իրարուց, ինչպէս յետոյ:

Սղջիկը աւելի հասկացող է լինում ու սուր.
նա աղից արագ է և միւլնոյն ժամանակ հեղ, խօսք
մտիկ անող, մինչդեռ տղան առօրէ է, չանդուզն և
յամառ:

Սու հասարակ մանկական հասակն աւելի ան-
հոգ է լինում. նրա պարզ և բաց սիրտն մեծ յօ-
ժարութեամբ ենթարկւում է ծնողների հեղինա-
կութեան:

Մուայլ տրամադրութիւնը վաղանցուկ է և
զօրեղ չի լինում: Բայց ահա զալիս է արբունքը:

Առաջուայ բոլոր խաղաղ, պարզ, անվրդով
կեանքը տակն ու վերայ է լինում: Ամբողջ աշխարհը
պատանու կամ դեռահաս աղջկայ համար բոլորո-
վին ուրիշ տեսակ է երևում, բոլորովին փոխւում է:

Եւ ահա՛ աղջկայ շարժումներն աւելի նագուկ
են դառնում, ինքն իրեն աւելի զսպած է պահում,
դառնում է ամօթխած, շատ անգամ վրան անառիթ
թախիծ է զալիս, չաճախ հառաչում է, մէջը ծըն-
ւում են ցանկութիւններ, որոնք անձանօթ են

իրեն. նա ձգտում է առանձնանալ և մտածում է
վանք քաշուելու մասին:

Սակայն այս աւելի ու աւելի աճող կրօնական
զգացմունքի հետ միաժամանակ կամաց-կամաց ոյժ
է ստանում հաճելի դառնալու ցանկութիւնը, որի
հետ կապուած են զըեստի, արդ ու զարդի և այլն
հոգսերը:

Սկզբում չհասկանալով հոգեկան այս չեղափո-
խութեան իսկական պատճառը, նրա դէպի ընկե-
րուհիները տաժած վառ սէրը անցնում է բարե-
կամութեան և ընկերութեան սահմաններից և նման
է լինում կըքի:

Նոյնքան նշանաւոր փոփոխութիւններ կա-
տարւում են նաև պատանու հոգեկան կազմութեան
մէջ՝—նրա մէջ ամեն ինչ ալիկոծւում է և խռով-
ւում:

Ամեն մի աշխատանք նրան տաղտկալի է
թւում, յոգնեցնող, աղատութեան ամեն մի սահ-
մանափակում—անտանելի:

Այս անցողական տարիքի բնորոշ յատկու-
թիւնն է—որ պատանիները սիրում են դատար-
կապորտութիւն, իրար մօտ խմբուել, արտակարգ
բաներ անել, արկածներ, օգաչին ամբողջներ կազմել:

Սխտեմատիք աշխատանքը յոգնեցնում է պա-
տանուն, ուստի և յօժարութեամբ փոխում է իւր
պարապմունքները:

Պատանին սաստիկ զգալուն է դէպի ամեն
բան՝—վիշար, ուրախութիւնը, անյաշողութիւն-
ները սաստիկ ներզործում են նրա վերայ. միւլնոյն

ժամանակ նրա մէջ զօրանում է իւր «ես»-ի զիտակցութիւնը, դրա հետ նաև որևէ բանի հնազանդելու դէմ զայրոյթ:

Բազմաթիւ նոր զգացողութիւններ նրա մէջ չափազանցացրած հասկացողութիւն են կազմում իւր ոյժի մասին, բազմաթիւ նոր մտքեր ծնունդ են առնում նրա զլխի մէջ, դրանց թւում է նաև շատ վերացական նախազօծեր, որոնք չեաոյ իրենք իրենց խորտակում են, երբ հանդիպում են իրականութեան:

Այդ պատանին սկզբում կանանց վրայ փոքր ինչ վերեւից է նայում, որպէս թոյլ սեռի վերայ. սակայն կանանց մօտ նա շփոթում է և չէ կարողանում այդ շփոթութեան պատճառը հասկանալ:

Ամենահանդարտ և հեղ պատանին անգամ այդ միջոցին անզուսպ է դառնում, անկախութեան և ազատութեան սիրահար. նա հեռանում է ամենքից, ովքեր որ նրան ճնշում են, մինչդեռ իւր հասակակիցների մէջ ամենայն յօժարութեամբ անձնատուր է լինում իւր ամենայն ազատութեամբ գործելու և խօսելու հոգեկան կարիքին:

Ամենաչնչին կշտամբանքն անգամ զօրեղ ցասումն է պատճառում նրան, մինչդեռ հէնց այդ միջոցին է որ նա ամենից աւելի կարիք ունի առաջնորդի, որ միանգամայն աննկատելի լինի նրան:

Աշակերտական հասակի տղերանց վրայ եղած դիտողութիւններից երևում է, որ ամենից աւելի

վատ վարք ունեցողներն են նախ՝ 13—14 տարեկան տղաներն, այն դէպքում, երբ նրանց սեռական զգացմունքն զարգացած է կանխաժամ, իսկ երկրորդ 15—17 տարեկանները, որոնց արբունքի հասունութիւնը որևէ պատճառով դանդաղել է:

Այսպիսով՝ սեռական զարգացման ընթացքի ամեն մի խտտորումն վնասակար հետևանք է ունենում վարքի վերայ:

Իսկ այդ խտտորումը մեծ մասամբ կախուած է նուազ կամ խիստ առատ սննդառութիւնից, ընդհանրապէս առողջապահիկ անբարեյաչող հանգամանքներից, մարմնական յոգնածութիւնից, որ առաջ է դալիս մտաւոր երկարատև լարուած աշխատելուց:

Թէ տանը և թէ ուսումնարանում պէտք է ուշադրութեան առնուին այս ամենը. ապա թէ ոչ աւելի ևս շփոթութիւն կծղէք պատանիների հոգու մէջ: Երբէք չմոռանաք այս բանը...

Աղջիկների վերաբերմամբ համարեա բոլոր ուսումնարանական դաստիարակչուհիները միաբերան վկայում են, որ ամենից դժուարը 14—16 տարեկան դեռատի աղջկերանց կառավարելն է:

Կատարեալ փոքրիկ «ղեեր» են դրանք, որ ամեն մի չնչին պատճառից կրակի պէս բռնկւում են և նոյն իսկ սուրբին կարող են համբերութիւնից հանել:

Դրանց բնորոշ յատկութիւնը, ինչպէս նկատելի են շատ դպրոցներում, այն է, որ ձգտում են հրապուրել լինել, որը կոկետութիւն է կոչում:

Թէ բնութիւնը և թէ իրա հիման վրայ առաջացած հասարակական կեանքի պայմանները կնոջն, ասես թէ, չէզոք դեր են տուել սեռային բնութեան մէջ:

Այդ պատճառով էլ բնագլխաբար նա ծղտում է աչքի բնկներ, իւր վրայ ուշադրութիւն գրաւել:

Եւ այդ նպատակով էլ նա օգուտ է քաղում այն բոլոր միջոցներից, որ իւր ուժն են կազմում. օրինակ՝ զեղեցկութեամբ, զուրբ սիրտասովոր տարազով ու արդ ու զարդի հոխութեամբ, քայլուածքի և շարժուածքի վայելչութեամբ, աչքերի արտայայտութեամբ, խելառ վարմունքով և այլն:

Դիտութեան շնորհիւ, ճշգրիտ հետազօտութիւններից երևան է եկել, որ ամենավատ վարք աղջիկներն արտայայտել են դաշտանի միջոցին:

Բայց հէնց որ փոթորիկն անցնում է և աղջիկներն բնտեղանում են արդէն իրենց մէջ կատարուած փոփոխութիւններին, նրանց վարքը սկսում է գնալով լաւանալ:

Դժբաղդաբար այս ամենը դպրոցական կեանքի առջ միջոցին է լինում:

Առօրեայ կեանքի ինչին է բնութիւնը:

Ծնողները և մասամբ մանկավարժները այսպիսի փոփոխութիւններից անհանդիստ եղած, սալշած և աշակերտողների անյառաջադիմութիւնից տժգոհ, զօր են անում և նրանց ստիպում են ուժ բանեցնել:

Այսպիսի միջոցին ուժգնութիւն բանեցնել, մինչդեռ հէնց այդ միջոցին է, որ պէտք չէ ուժ-

գնութիւն զործ ածել, նշանակում է, որ ծնողները չեն հասկանում իրենց զաւակների բնութիւնը:

Եւ որովհետեւ կարելի չէ անպատիժ կերպով բնութեան դէմ դնալ, ուստի և այդպիսի զօրով առաջ տարուած պատանիները դառնում նուազարիւն, թորբախտաւոր, նեարդոտ և նոյն իսկ թուլամիտ:

Այն երեխան, որ համարեա թէ հանճար դանալու առհաստէայ ունէր և, զօնէ, անսովոր բնդունակութիւններ էր ցոյց տալիս, 17 տարեկանից չետոյ յետին կարգն է անցնում:

Միայն այդ միջոցներն են սկսում մարմնակազմը ֆիզիքապէս և մտաւորապէս կատարելագործուել:

Նախընթաց շրջանի յուզումը իջնում է, բնաւորութիւնը խաղաղում է, ամբանում, հաստատուում, պատանին որոշ կերպարանք է ստանում:

Նոր լարեր հնչեցին, նոր յոյզեր շարժուեցան նրա մէջ. տաղանդի և հանճարի առաջին նշոյլներն աշխատում են ուժղին դուրս դալ լոյս աշխարհ:

Ով որ այդ հասակում անդորժուենայ և ծուլ է եղել, նա և իւր ամբողջ կեանքի մէջ այդպէս էլ կմնայ:

Բոլոր մեծ մարդիկ իրենց մեծութեան նշանը կեանքի այդ լուսաւոր, եռանդուն շրջանումն են արտայայտել:

Գալիլէյը 20 տարեկան միջոցին մարդկութեանը սուսաւ ճօճանակի միջոցով ժամանակը չափելու եղանակը:

Անկախութեան զգացմունքի և անձնական կատարելագործութեան զիտակցութեանը հետ միասին աճում է նաև իւր անձը մէկի կամ զաղափարի համար զօհելու ընդունակութիւնը:

Այդ գեղեցիկ տարիքում մարդիկ սիրով և առանց երկար մտածելու զօհում են ուրիշներէ բարօրութեան համար...

Բայց ամենից աւելի զարգանում է դէպի միւս սեռն ունեցած հակումը, որ կոչւում է սեռական զգացմունք կամ սեռական ձգտումն:

Սեռական զգացմունքը—մարդու կեանքի բոլոր կողմերումն էլ ամենազօրեղ շարժիչն է:

Այն զգացմունքը, որ բոլոր ամենավեհ բաների հիմունքն է կաղմում, պէտք է ազնուացնել, ոչ թէ սպանել կամ այլանդակել:

Իսկ սէրը, աստուածային կաշծր, ազնուացնում է այդ զգացմունքը, այդ հակումը, որով և մարդն տարբերում է կենդանիներից. իսկ մարդկային օրէնքները ամուսնական կապ են հաստատել:

է

Սեռական ձգտումը սովորական, կանոնաւոր պայմաններում ծնւում է հէնց արբունքի սկզբում, իսկ նրա վերջին հասնում է իւր կատարեալ զարգացման:

Սեռական զգացմունքը արհեստական կերպով առաջանում է խիստ առատ սնունդից, նուրբ զըր-

դուիչ նիւթեր զործածելուց, ցօփ կեանքից, ողելից խմիչքներից, ծխախոտ ծխելուց, ուրիշներին նմանելուց, վատ ընկերներից, ավեղ-ցփեղ վէպեր կարդալուց:

Ընտանի կենդանիները, շահի տեսակէտով, այսպէս ասած, դաստիարակում են այնպիսի պայմանների մէջ, որ նրանց սեռական ձգտումը արհեստական եղանակով ժամանակից առաջ է գրգռում, և նրանք շուտ են սկսում արգասաւորուիլ:

Եւ ի՞նչ ենք տեսնում. տեսնում ենք, որ միայն հասունացած կենդանիներն են խոշոր սերունդ առաջացնում. այնպէս որ վերջի վերջոյ ստիպուած եղան հրաժարուել մատաղ կենդանիներ զուգաւորելուց:

Այսպէս, օրինակ, Նորվեգիայում կովերի ու ձիերի շատ ցեղեր այլասեռել, մանրահասակ կենդանի են դարձել այն պատճառով, որ կենդանիներին շատ վաղ էին զուգաւորում:

Իսկ ինչ կը վերաբերի մարդուն, պէտք է ասել, որ վայրենի ազգերը սեռական կեանքն շատ վաղ են սկսում, և դրա համար էլ, ինչպէս դիտել են, որքան վաղ են սկսում, այնքան էլ վաղ թառամում են: Քաղաքակրթուած ազգերն էլ միևնույն եղրակացութեան հասան:

Սեռական այդպիսի վաղաժամ յարաբերութիւնից մանաւանդ աւելի վնասւում է կինը. ապացուցուած է, որ զոյութեան կռուի համար ամենից աւելի ընդունակ և ամրակաղմ երեխաները հասուն ծնողներից են առաջանում, այսինքն այնպիսի ծնողներից, որոնց տարիքը 24-ից պակաս և 40-ից վեր չէ:

Այսպիսով ուրեմն բնութիւնը ինքն է թելա-
զրում ժուժկալի մինչև արբունքի հասնելը: Միև-
նայնն են ասում աշխարհիս բոլոր երկրների ամե-
նայաւ բժշկները:

Չկալ մի ցաւ, որ մաքուր, անարատ կենցա-
ղավարութիւնից առաջացած լինի:

Ժուժկալութիւնը անվնաս է...

Մինչև անգամ հասակաւոր-պսակուած մար-
դիկ էլ կարող են ինչքան ասես ժուժկալի: Բայց մե-
զանում ժուժկալութիւն ասած բանը դրանց համար
չէ, մանաւանդ զրա դէմ մեղանչում են ի միջի այլոց վա-
նառականները, որոնք զանազան տօնավաճառանոց-
ներում տեսակ-տեսակ վեներական ախտերով ու
ու սիֆիլիսով վարակուած՝ վերադառնում են տուն
և որպէս նուէր, այդ ծանր, սպանիչ հիւանդու-
թիւնները մտցնում են ընտանիքի մէջ: *)

Մինչդեռ ժուժկալութիւնից ոչինչ վնաս չկալ.
կատարեալ ժուժկալութիւնն ու անարատ կեան-
քը երբէք չեն խանգարում ոչ ֆիզիական և ոչ բա-
րոյական օրէնքները:

Սեռական մկանները պահպանում են իրենց ոյժը
անկախ այն հանգամանքից, թէ զործում են զրանք,
թէ ոչ, և ժուժկալութիւնից երբէք չեն նուազում:

Արբունքը հասնելուց մինչև ծերանալը ամորձիք-
ները, որոշեալ տարիքում, չեն դադարում սերմ
պատրաստելուց և զրա համար կարիք չունեն ար-
տաքին զրգիչի:

*) Տես իմ «Ինչ է ժուժկալութիւնը» գրքոյկը:

Եւ նրանք, որ հակամէտ են մաքրութեան ու
ողջախոհութեան, ամենևին չպէտք է երկիւղ կրեն,
թէ կը կորցնեն արգասաւորելու ընդունակութիւնը
և կը վնասեն իրենց առողջութիւնը, որը ամենե-
ւին կախում չունի սեռական բնազդից:

Մարդուս ուղեղը չի քնած. նա շարունակ զար-
գանում է անդանդաղ և սարսափելի ոյժ ունի մեր
բոլոր զործերն ու զգացմունքները կանգնեցնելու և
զօրեղ կերպով կառավարելու համար:

Մենք ևս շատ առաջ ենք դնացել մեր զազա-
նակերպ նախնիքներից. մենք այժմ կարող ենք ազ-
նուացնել մեր բնազդները. մեր սէրը մինչև իսկ կա-
րող է, զուցէ, բոլորովին հրաժարուել բնազդից—
նրանից բարձր մնալ:

Մենք ընդունակ ենք ուրիշների երջանկու-
թեան համար զոհ բերել մեր անձը. կարող ենք կա-
նոնաւորել նաև մեր սեռական զգացմունքը:

Թէ որ տղամարդիկ ողջախոհ մնան (այդ կող-
մից կանայք հազար անգամ ազնիւ ու մաքուր են
տղամարդկանցից) զոնէ մինչև արբունքի հասնելը,
զրա հերեւանքը ոչ միայն այն կը լինի, որ կխնայ-
ուի և կամբարուի սեռական ոյժը, հապանաւ ֆի-
զիքական ու բարոյական ոյժն ընդհանրապէս:

Դեռ հնումն յայտնի էր, որ փահլեանները
(ըմբիշները) ուժով լինելու համար հրաժարուում էին,
այսպէս ասած, սիրոյ վայելքներից, իսկ զինուորները
պատերազմի պատրաստուելիս ժուժկալ էին մնում:

Գիտութիւնն էլ, կրօնն էլ միահաւան պնդում
են ու հաստատում, որ ողջախոհութիւնը պէտք է

ամեն մի անհատի համար ամենաբարձր իղէալը լինի:

Տեսէք, արբեցողութիւնը ջնջում է մարդկութեան 27⁰/₀-ը, իսկ սիֆիլիսը 20⁰/₀ աւելի կամ պակաս:

Ողջախօհողութեան դէմ մեղանշելը, սիֆիլիսն ու արբեցողութիւնը համերաշխ, ձեռք-ձեռքի տուած գնում են առաջ—և սրանք մարդկութեան ամենադլխաւոր պատուհասներն են:

Սակայն պէտք չէ յուսահատուել, քանի որ կանոնաւոր դաստիարակութիւնն ու բոլոր սերունդների համերաշխ ջանքերը, հայրերի ու զաւակների հողեկան միութիւնը կնպաստեն մեզ դիմադրելու ամենայն տեսակ հրապոյրների ու զայթակղութիւնների:

Եւ այդ իղէալին հասնելու համար մենք պէտք է ճանաչենք կեանքի շատ մուսլ կողմերը, ուղիղ նայենք սեռական անկանոն գործողութիւնից յառաջ եկած այլանդակութիւնների վերայ:

Ինչքան երկու սեռի պատանիներն էլ աւելի հասկացողութիւն ունենան սեռական գործողութիւնների էութեան մասին, այլև այն վտանգների մասին, որ սպասում է նրանց, այնքան էլ առողջ ու երջանիկ մարդկանց թիւը կաւելանայ երկրիս վրայ:

Բղջախօհողութիւնից, բնութիւնն ի չար գործ գնելուց, ժողովրդին այլասեռութից պահպանելու ամենալաւ միջոցն այն է, որ պատանիները զիտակ լինեն սեռական գործարանների պաշտօնին:

Աղգերը փորձով ծանօթացել են սեռական կեանքի էութեան և դրան ի չար գործ գնելուց առաջացած հիւանդութիւնների հետ:

Ամեն մի անհատ հնարաւորութիւն ունէր հետեւել բնութեան օրէնքներին և խոշոր ու առողջ սերունդ առաջացնել:

Մեր պատանիները խարխափում են մառախուղի մէջ՝ անօգուտ տեղը վատնելով ահագին ոյժ, խելք մաշելով այնպիսի խնդիրների վերայ, որոնք դեռ ճրանց ուժից վեր են:

Եւ մինչ սպասում ենք, որ այդ մառախուղը փարատուի, կրկնում ենք, մարդկութեան ամենամեծ պատուհասները,—օնանականութիւնը, սիֆիլիսն ու անառակութիւնը—շարունակում են անխնայ կերպով կոտորած անել նրանց մէջ, որոնք կոչուած են ապահովել առողջ մարդկութեան ամելութիւնը:

Եւ մինչ հայրենիքը կենսական պահանջ ունի մարմնով զօրեղ և ոգով եռանդուն մարդկանց, հրապարակ են զալիս խանդարուած նեարդերով հիւժուած սերունդներ, որոնց մէջ քանի գնում աւելի ու աւելի հանդիպում ենք ծեր երիտասարդների:

Ը

Մեր կեանքի բազմաթիւ ցաւերի ու պատուհասների մէջ կայ մի երեւոյթ, որ որդի նման կրթութեամբ է մարդկութեան ծաղիկը, հիմքից խորտակում հազարաւոր տաղանդներ, չորացնում է կեանքն ու առողջութիւնը:

Այդ չարիքի անուներ—օնանականութիւն է:

Օնանականութիւն կոչուած է այն, որ մարդ, տղամարդ կամ կին, իւր երեւակայութեան մէջ պատկերացնում է այն հաճոյքը, որ կապուած է սեռային կեանքի հետ, և ձեռքով կամ մի այլ միջոցով սկսում է զրդուել սեռական գործարանները այնքան, որ ստանայ սեռային կանոնաւոր գործողութեամբ պատճառած զգացումը:

Աւանդութիւնն ասում է, որ այդ արատով պարապելիս է եղել Յուդայի որդի Օնանը. այդ տեղից էլ ծագել է օնանականութիւն անունը:

Եւ եթէ մարդիկ զիտենային, թէ ի՞նչպիսի ֆիզիքական ու մտաւոր կործանումն է պատճառում մշտապէս սերմ կորցնելը, հաւանօրէն նրանք մի քիչ մտքի մէջ կընկնէին:

Իսկ օնանականութիւնից ձեռք քաշել անհրաժեշտ է. ծնողներն ու դաստիարակները պարտաւոր են ամենայն միջոցով նպաստել այդ բանին:

Այդ արատը, այդ չարիքը, աւելի շատ է տարածուած քան թէ կարծուած է, մանաւանդ եթէ ի նկատի ունենանք, որ շատ դէպքեր անյայտ, ծածկուած են մնում:

Օնանականութիւնը խիստ տարածուած է գիշերօթիկ ուսումնարաններում. դժուար է այդ ուսումնարաններում օնանականութեամբ պարապողների թիւը ստուգել, բայց թէ նորաւարտների և թէ վաղուց աւարտողների պարզ խոստովանութիւններից, ինչպէս նաև սաների վերայ եղած խիստ

հսկողութիւնից երևում է, որ օնանականութեամբ պարապողների թիւը խիստ շատ է:

Կան բժիշկներ, որոնք ընդունում են, թէ մարդ չկայ, որ երբեմն այդ արատով պարապելիս չլինի: Բայց անբնական մարդիկ շատ:

Յայտնի է, որ օնանականութիւնը աւելի տարածուած է ունեւոր տան զաւակների, քան թէ չքաւորների մէջ:

Նմանապէս նկատուած է, որ օնանականութիւնն քաղաքներում աւելի է, քան թէ գիւղերում. գիւղական մանուկների մէջ այդ բանը քիչ է պատահում:

Որքան երեխաները օնանականութիւնը վաղ սկսած լինեն, և որքան յաճախ պարապած, այնքան աւելի վնասակար է դա:

Օնանականութեան հիմքը կազմում է նեարդային դրութեան (համակարգութեան) ցնցումը, որից և առաջանում է մարմնակազմի զանազան գործողութիւնների խանգարումը:

Այդ ցնցումից նշանաւոր չափով թուլանում է նեարդային դրութիւնը և ամեն անգամ օնանականութիւնից յետոյ հոգու ճնշուած դրութիւն է առաջանում: Քանի աւել պարապեն օնանականութեամբ, այնքան էլ աւելի կը թուլանայ պարապողների նեարդային համակարգութիւնը:

Հիւթերի, իսկապէս սերմի կորուստը, ասում է պրոֆեսոր Տարանովսկին, երկրորդական նշանակութիւն ունի. դրա ամենալաւ ապացոյց են այն ցաւազար երևոյթները, որ ամենից աւելի օնանա-

կանութիւնից երևան են զայլիս արբունքի չհասած պատանիների, այսինքն նրանց վրայ, որոնց սեռական գործարանը ոչ հիւթ է արտադրում և ոչ սերմ:

Օնանականութեան, մանաւանդ երկարատե օնանականութեան, այսինքն այն, որ մի քանի տարի է տեւել և յանախ կրկնուել, վնասակար հետեանքները շատ մեծ են և աւելի պարզ կերպով արտայայտուում են հոգեկան դրութեան վերայ: Իսկ եթէ կայ նախատրամադրութիւն, այն ժամանակ երևան է զայլիս մինչև անգամ հոգեկան հիւանդութիւն:

Վաղ մանկական հասակում կրած հիւանդութիւնները, մանաւանդ ուղեղի և նրա թաղանթների կրած հիւանդութիւններ, Ֆիզիքական և մտաւոր ոյժից վեր աշխատանքը, անբաւարար սնունդը, ամեն տեսակ երկարատե զրկանքներն ու ուրիշ պատճառներ, որոնք ներգործում են ամբողջ մարմնակազմի և մանաւանդ ուղեղի կանոնաւոր զարգացման ու սննդառութեան վրայ, կարող են վաղ մանկութիւնից սկսուած և մշտապէս շարունակուած օնանականութեան հետ, մտաւոր խանգարմունք առաջ բերել:

Եթէ այդ պայմանները չլինին էլ, օնանականութիւնը, ուրիշ նեարդալին համակարգութիւնը թուլացնող ու հիւժող պատճառների նման, մարդու մարմինը հակամէտ է դարձնում նեարդալին ամեն տեսակ ծանր հիւանդութիւնների և գլխի ու ողնաշարի ուղեղի կաթուածի, որ և իցէ կողմնակի պատահական պատճառներից: *)

*) Տես իմ «Ուղեղի սիֆիլիս» գրքոյկը:

Մարմակազմի առողջութեան վերայ բացառապէս օնանականութեան ունեցած ազդեցութիւնը սովորաբար արտայայտուում է նրանով, որ այդ արատին անձնատուր եղողները լինում են ցրուած, թույլ յիշողութեամբ, փոփոխական տրամադրութեան տէր, հակամէտ առանձնութեան, դառնում են սաստիկ ամաչկոտ, վախկոտ և զուրկ ձեռներէցութեան, անվեհերութեան ու քաջութեան այն ոգուց, որը զարթնում է կանոնաւոր զարգացող պատանիների առողջ մարմնակազմի մէջ, — ասում է պ. Տարնովսկին:

Սովորաբար օնանականութեան անձնատուր եղողներն այն երեխաներն են, որոնք ժառանգաբար ստացել են բաւական խանգարուած նեարդալին համակարգութիւն. մինչդեռ բոլորովին առողջ երեխաները շատ քիչ է պատահում, որ այդ ախտն ունենան:

Եւ առողջ երեխաներին, որոնք պատահաբար սկսել են օնանականութեամբ պարապել, դժուար է այդ ախտից լեւ կանգնեցնել:

Եւ այդպիսի առողջ երեխաների վերայ օնանականութեան ներգործութիւնը արտայայտուում է մտաւոր գործունէութեան թուլութեամբ՝ — սկսում են լաւ չըմբռնել, դժուարութեամբ մի բան մըտքները պահել, առաջանում է մտաւոր յոգնածութիւն, կորչում է կեդրոնացած մտաւոր աշխատանքի ընդունակութիւնը և այլն:

Առ հասարակ նեարդալին համակարգութեան ձեւուած դրութիւնից առաջանում են նաև մի քան

նի ուրիշ գործարանների խանդարմունք, օրինակ խանդարում է մարտողութիւնը:

Յաճախ, օնանականութեամբ պարապողը ախորժակ չէ ունենում, փորը կապ է լինում, ներսը զազեր են հաւաքում, սրտի զղալի տակ ցաւ է զգում, էրոցը ունենում. այդ ժամանակն է, որ նա ապշեցնում է իւր շատակերութեամբ, բայց միևնոյն ժամանակ քանի գնում աւելի ու աւելի լղարում է, եթէ իւր ախտը չանախ է կրկնում:

Օնանականութիւնից վնասում են աչքերը, թոքը և սիրտը. աչքի առաջ կայծի շարունակ պայծառ կէտեր, շրջաններ կամ նման պատկերներ են երևում, և մանկական հասակից օնանականութեամբ պարապող մարդկանց կրծքի վանդակը միշտ վատակազմ է լինում, բացի այդ ամբողջ մարմնի մկանները մեղկանում են, իրենց առաձգականութիւնը կորցնում: Այդ պատճառով էլ օնանականութիւնը՝ խանդարելով բոլոր գործարանների ներդաշնակ զարգացումը, միշտ վնասում է անելութեան:

Պարզ է, որ մարմնակազմը օնանականութիւնից թուլացած, դիւրաւ ենթակայ է լինում դանազան հիւանդութիւնների և դժուարութեամբ է դիմանում հիւանդութեան:

Ի՞նչքան հիւանդութիւններ, որ ինքն ըստ ինքեան աննշան բան են լինում, անբուժելի կամ դրժւար բուժելի են դառնում միմիայն այն պատճառով, որ մարմինը թուլացած է և ուժասպառ եղած այդ արատից, այդ վատթար սովորութիւնից: Եւ

դեռ իրքան հիւանդութիւններ չառաջ են գալիս հէնց այդ սովորութիւնից:

Մարդիկ դեռ կատարեալ առնական հասակին չհասած, ծաղիկ հասակում դառնում են զառամեալ. և այդ այն պատճառով, որ հիւանդութիւնը առաջ գնալով արգելք է լինում կազմի անելուն, ոչնչացնում է ոյժը և, որպէս ուտող-ոչնչացնող ախտ, կրծում, ոչնչացնում է ապագայ սերնդի սաղմը:

Թ

Ինչպէս քանիցս ասուեցաւ, այս ախտը աղջիկների կազմուածքի վրայ էլ ոչ պակաս վնասակար ներգործութիւն ունի:

Եթէ փոքր ի շատէ երկար տեւելու լինի այն ցաւազար սովորութիւնը, աղջկայ Ֆիզիքական ընդհանուր դրութիւնը նկատելի կերպով խանդարում է—նա դունստում է, լղարում, նեարդային է դառնում. այնուհետեւ սկսում են դլխացաւ, դանազան նեարդային տկարութիւններ, մէջքը ցաւել, իսկ հիւանդանալու խիստ հակամէտութիւն ունենալու դէպքում, ենթարկում է նաև վերնոտութեան (էպիլեպսիա), իստերիայի և այլն:

Ինչքան նորատի լինի աղջիկը, այնքան էլ աւելի մեծ է լինում նաև նրա մարմնակազմի մէջ օնանականութեան առաջացրած խանդարումները:

Տղայք աւելի չանախ են այդ ախտով պարապում, քան թէ աղջիկները. օնանականութիւնից

աղջկերանց սեռական գործարանները կարծրուժ են, ուռչում և ցաւում են, այնպէս որ նրանք երբեմն ակամայ թողնում են իրանց չար սովորութիւնը: Իսկ մեծ աղջիկները սովորաբար աւելի ամօթ, վախ և զիտակցութիւն են ունենում, քան թէ տղաները, ուստի և աւելի միջոցներ ունին ախտից ազատուելու համար:

Առ հասարակ նկատուած է, որ աղջիկներն աւելի հեշտութեամբ են յետ կենում օնանականութիւնից, քան տղաները:

Կան միջանի նշաններ, որոնցով—ի հարկէ միայն որոշ չափով—կարելի է հասկանալ օնանականութեամբ պարապածները:

Եթէ օնանականութեամբ պարապողը ինքը խոստովանուի իւր ախտը կամ նրան հետեւելով հէնց գործողութեան ժամանակ բռնուի, այդ ժամանակ ախտի մասին կարելի է խօսել:

Քիչ է պատահում, որ ծնողները կամ «դաստիարակները» երեխաների վստահութիւնը դրաւած լինելով, կարողանան նրանց խոստովանեցնել իրենց յանցանքը:

Կան նաև ուրիշ շատ նշաններ, որ առաջ են բերում գրականութեան մէջ. ահա մի քանիսը. դէմքը դժգոյն է լինում և կորցնում է իւր թարմութիւնը, աչքերի տակը կապտում է. այս ամենը ի հարկէ, կարող է կասկած ծնել, բայց միևնույն ժամանակ դրանք կարող են նաև որևէ հիւանդութիւնից, վատ սննդառութիւնից էլ առաջացած լինել:

Այլ և, օնանականութեամբ պարապողների քայլուածքը կուպիտ, անձոռնի է լինում, և բոլոր շարժուածքները թույլ, բայց այդ թուլութիւնը կարող է նաև ժառանգական լինել, ինչպէս նաև վատ սնունդից և ուրիշ պատճառներից:

Մանուկի սեռական անդամի չափից մեծ լինելը, այսինքն՝ իւր տարիքին անհամապատասխան լինելը, իսկ աղջկերանց հեշտոցի թացութիւնն ու սեռական գործարանի արտաքին շրթուների բորբոքուած լինելը—նոյնպէս նշան են:

Օնանականութեամբ պարապող երեխաներն աշխատում են ինչքան կարելի է ձեռքերը սեռական անդամների մօտիկ պահել և այնպիսի դիրք ստանալ, որ այդ անդամները շփուին:

Օնանականութեամբ պարապող երեխաները այնքան չափշտակուած են լինում այդ սովորութեամբ, որ նրանք իրենց ձեռքը ոչ միայն գիշերները՝ անկողնում, սեռական անդամների մօտ են պահում, այլ ցերեկը դասարանում նստած ժամանակները:

Օնանականութեամբ պարապողի հոգեկան դրութիւնն էլ ուրիշ է—թախիծ և ճնշուած դրութիւն. նա իւր հասակակիցների հետ խաղալուց բաւականութիւն չի ստանում. նրանց ընկերութիւնից խոյս է տալիս և աշխատում է առանձնանալ. շատ անգամ նա ամենեւին չի հետաքրքրւում իւր չորս կողմը անցած-դարձածով, դառնում է անտարբեր, ժպտալիս դէմքի վերայ չի երևում կենսութիւնը, զուարթ արտայայտութիւնը, որ յատուկ է մանկութեան:

Մի քանի բժիշկներ մատնացուցց են անում, որ 13-14 տարեկան տղերանց սպիտակեղէնի վրայ բծեր են երևում, ճակատներին բզուկներ են դուրս գալիս և այլն:

Բայց այս նշաններն էլ հաւաստի չեն, որովհետեւ բծերը կարող են երազախաբուծիւնից առաջացած լինել, իսկ բզուկները—ուղղակի կեղտից, անմաքբուծիւնից:

Երբ մի քանի այսպիսի նշաններ նկատուեն, արդէն կարելի է ենթադրել, թէ ախտը զոչուծիւն ունի և այն ժամանակ կարելի է աւելի խիստ հրակողուծիւն նշանակել կասկածաւորի վրայ:

Բայց և այնպէս խորհուրդ ենք տալիս, որպէս յանցանքի փաստեր՝ օգտուելու այն բծերից, որ լինում են տղայի սպիտակեղէնի վերայ. թէև պէտք է զիտենալ, որ փոքր տղայք երազախաբուծիւն չեն ունենում:

Սխալի մէջ չընկնելու համար հարկաւոր է սպիտակեղէնը յաճախ փոխել տալ, որը երկու անգամ, և եթէ դարձեալ բծեր երևան սպիտակեղէնի վերայ, որը մի ամբողջ օր դործ է ածուած եղել, —այդ արդէն ակնյայտնի նշան է օնանականութեան, որովհետեւ կանոնաւոր երազախաբուծիւնից կարող չէ այդ չափ յաճախ բծեր զոչանալ: *)

Սակայն պէտք է սպիտակեղէնը քննելիս զգոյշ լինել, որ երեխան չնկատէ և կասկածամիտ չը դառնայ:

*) Յես իմ «Մարմնամարդուծիւն»:

Բայց ամենահաստատուն միջոցը—եթէ միայն աշողուի—այդ՝ օնանականութեամբ պարապողին անկեղծ կերպով խոստովանել տալն է:

Երանի այն ծնողներին ու երեխաներին, որոնց միջև փոխադարձ վստահութիւն կայ հաստատուած. իւր դաւակնների վստահութիւնը զրաւելը—դա մի մեծ բաղդաւորութիւն է նորահաս սերունդը դաստիարակելիս: *)

Ժ

Օնանականութեամբ պարապելու պատճառները բաւական շատ են. սովորաբար դրանով պարապում են այն երեխաները, որոնք արդէն ժառանգաբար փոքր ինչ խանդարուած նեարդային համակարգութիւն են ստացած. իսկ բոլորովին առողջ երեխաներ, ինչպէս վերևը ասուեցաւ, քիչ է պատահում, որ օնանականութեամբ պարապեն, իսկ պարապողներին էլ դժուար չէ դրանից յետ կացնել:

Խիստ շատ անգամ երեխաներին օնանականութեան վարժեցնողն զայեակներն են լինում:

Երբեմն դայեակի խնամքին յանձնուած երեխան երկար ժամանակ չի քնում և խանդարում է նրա քունը. այն ժամանակ նա երեխային հանդրստացնելու համար սկսում է խտտել երեխայի սեռական գործարանները. այդ երեխային դիւր է դալիս և նա շուտով վարժուած է այդ բանին և սո-

*) Տես իմ «Մեր նեարդեր» զբըշկը:

փորոճ է ինքն էլ անել միւսնոյնը, այսինքն՝ սկսում է օճանականութեամբ պարապել:

Նկատուած են դէպքեր, երբ դայակների շնորհիւ, հեշտասիրական ակնյայտնի զգացողութեամբ օճանականութիւն երեւացել է մինչև անգամ շատ փոքրահասակ, նոյն իսկ ինն ամսական երեխաների վերայ:

Երեխաները շատ բան էլ իրենք են սովորում մեծերից:

Նրանք ուշադրութեամբ հետևում են մեծերի ասածներին ու արածներին, և որովհետև մեղանում ամենևին չեն քաշուում երեխաների առաջ ամենաանպատկառ բաներ խօսելու, ուստի և երեխաները այդ ամենը սովորում են նրանցից:

Յամենայն դէպս, երեխաների ներկայութեամբ եղած անբարոյական վարմունքներն և խօսուածները հող են պատրաստում օճանականութեան համար:

Երեխաները խիստ շատ անգամ կանանց և տղամարդկանց յարաբերութիւնների մասին անթոյլատրելի զրոյցներ լսած լինելով, շատ անգամ չնտոյ սկսում են իրենք էլ ամեն բանի մէջ այդ մասին ակնարկ փնտռել: Այդպիսի տպաւորութիւններից կամաց-կամաց երեխաների երևակայութեան մէջ առաջանում են ամենաանպատկառ պատկերներ:

Այս ամենը, ուրիշ պատճառների հետ միացած, պատճառ են լինում օճանականութեան և սեռային վաղաժամ յարաբերութեան:

Եւ հաւատարիկ, ամենաչնչին առիթը բաւական է, որ երեխան անձնատուր լինի այդ արատին:

Նրան կարող են այդ բանը սովորեցնել նաև հասակակիցները, որոնք արդէն դրա համն առած են լինում:

Օճանականութեամբ պարապող տղան երբեմն մինչև անգամ բաւականութիւն է ստանում իւր ախտը տարածելուց, ուստի և աշխատում է իւր ընկերներին էլ սովորեցնել:

«Գուցէ, ասում է պ. Տարնովսկին, նրան այդ բանն անելու զրգում է նաև, ի հարկէ անզիտակցաբար, իւր եսական ցանկութիւնը, որով ուզում է թեթևացնել ախտի ծանրութեան զգացմունքը. չէ՞ որ հոգեկան ճնշումն միշտ նուազ նկատելի կլինի, թէ որ ուրիշն էլ վիճակակից է նրան»:

Նրա շանքերը յաջողւում են միայն այն դէպքում, եթէ ընկերները բարոյապէս փչացած են. այսինքն եթէ նրանք որոշ չափով նախապատրաստուած են այդ ախտն ընդունելու:

Իժիշկները վկայում են, որ փակ ուսումնարաններում աշակերտները երբեմն խմբովին են այդ ախտով պարապում:

Առ հասարակ պէտք է նկատել, որ այն ամենը, որ զրգում է երեխաների երևակայութիւնը և նպաստում է բարոյականութեան փչացման, նրբանց նախապատրաստում է մատնուելու զանազան ախտերի, ի թիւս որոց նաև օճանականութեան:

Այդ կողմից քիչ վնաս չեն պատճառում լուսանկար պատկերները, որոնց վերայ նկարած են

լինում մարդ ու կնոջ ներքին մտերմական կեանքի պատկերներ: Թէպէտ այդպիսի պատկերներն արգելուած են, բայց հեշտութեամբ ընկնում են տղաների ձեռքը:

Դատարկ կեանքը, պարապմունքի և խելացի խաղերի բացակայութիւնը երեխաների օնանականութեամբ պարապելու ամենազլխաւոր պատճառներից մէկն են. նմանապէս, միատեսակ կեանք վարող երեխաներն էլ ընդունակ են այդ ախտին նուիրուելու:

Պարապութիւնը վտանգաւոր է նրանով, որ դայթակիցնող պատկերներ է ստեղծում և օնանականութեան առիթ տալիս:

Ի դէպս, վնասակար է նոյնպէս և հեծանիւր, որովհետև սեռական գործարանները շարունակ քրտւում են հեծանուի նստարանին, այնպէս որ ցանկալի է, որ մինչև 17—18 տարեկան զալը պատանին հեծանիւ չգործածէ: *)

Այդ կողմից մանաւանդ կորստաբեր է ուղղահայեաց ցցուած ձողը, որին տղաները ձեռներով ու ոտներով փաթաթուած, բարձրանում են ու իջնում:

Այդ դէպքում առաջացած հանելի զրդիւր, որ ստանում են սեռական մասում ձողի վրայով վայր սլլալիս, կարող է օնանականութեան պատճառ լինել:

Մանր օղի մէջ նստուկ կեանք վարելը, ուրիշ պայմանների հետ միացած, խիստ տարածուած

*) Տես իմ «Մարմնամարդութիւն» գրքից:

պատճառ է համարուում օնանականութեան համար, որովհետև այդպիսի կենցաղավարութիւնը քնքշացնում է երեխայի մարմինը, նրան մեղկ դարձնում:

Նկատուած է, որ այն երեխաներն են օնանականութեամբ պարապում, որոնք շարժուն խաղեր չեն սիրում և նրանց չեն մասնակցում:

Երկար նստելուց արիւնը հաւաքւում է սեռական գործարանների շրջանում և նրան զրգիւ պատճառում:

Շատ վնասակար բան է, որ ծնողները իրենց 8—9 տարեկան երեխաներին ստիպում են ուսումնարանից դալուց լետոյ էլ օրական 2—3 ժամ պարապել: Երեխաների համար այս բանը անպատիժ չէ անցնում. ուղեղի յոգնածութիւնը վաղ սկսում է զրգուիլ նրանց հեշտանքը, որ երևան է գալիս անբնական զօրութեամբ:

Ահա թէ ինչու մտաւոր աշխատանքն ու Ֆիզիքական աշխատանքը փոխ փոխ պէտք է յաջորդեն իրար: *)

Մեծ չիմարութիւն է երեխաների մտաւոր զարգացումն զօրով առաջ տանելը:

Փափուկ զահաւորակների վերայ խիստ երկար նստելուց, մանաւանդ տարուայ տաք եղանակին կամ ձմեռ տաք սենեակի մէջ, տաքացնում է սեռական գործարանի շրջանը, այսինքն արիւնը լրցւում է սեռական գործարանի մէջ, նրան զրգուում

*) Տես իմ «Երիտասարդութիւն և ծերութիւն» գրքից:

է և հետեաբար կարող է օնանականութեան ծր-
նունդ տայ:

Օնանականութեան պատճառներից մէկն էլ
ծաղկաւելով ծեծելն է, որ դժբաղդաբար դեռ
գործ է ածուծ ընտանիքների և ուսումնարան-
ների մէջ:

Յիրաւի, ծաղկաւելի հարուածներից զրգուում
են նեարդերը, որի հետեւանքն է լինում նաև սե-
ռական գործարանների զրդիւր, որը և կարող է
մարմնաշարժութեան պատճառ դառնալ:

Պր. Լեզգաֆար այսպէս է ասում այդ մասին.
«Զաղկաւելով ծեծելով՝ զրգուում են մարմնի այն
մասը, որ հարուստ է արեան անօթներով ու նեար-
դերով, որոնք դուրս են գալիս այն բուններից, որոն-
ցից անցնում են նաև սեռական անդամների նեար-
դերն ու արեան անօթները:

«Այդ անօթների ընդհանուր լինելուց առաջա-
նում է այն, որ արիւնը չետոյքում հաւաքուելուց,
արիւնը մեծ ոյժով ու առատութեամբ լցւում է
նաև սեռական գործարանների մէջ, որով և նրանց
զրգուում. հետեաբար չետոյքի զրգուելուց առա-
ջանում է նաև սեռական գործարանների գործու-
նէութիւնը»:

Այս վերջին հանգամանքը մանաւանդ վնասա-
կար է աշակերտական հասակի համար, երբ որ հէնց
այդ գործարանները զարգանում են. այդպիսի ար-
հեստական զրգիւններ հեշտութեամբ կարող են ախ-
տի հասցնել, որ և նկատուել է այդպիսի դէպքե-
րում:

Առհասարակ ծեծելու ամօթալի սովորութիւնը,
անշուշտ, կարելի է տանելի համարել ոչ ընտա-
նիքի և ոչ էլ դպրոցի մէջ: *)

Այս կարգին է պատկանում նաև մի ուրիշ
պատիժ. այդ՝ երեխային տանը չօքեցնելն է, երբ
նա մենակ մնացած ծանօթանում է. և այդ հանգա-
մանը խիստ շատ անգամ զրդի է լինում մարմնա-
շարժութեամբ պարապելու, քանի որ այս դէպքում
էլ զլխաւոր դեր խաղացողն է արեան հաւաքուելը
և դրա հետեւանք՝ սեռական անդամների զրգիւր:

Կասկած չկայ, որ կերակուրը, հագուստը, ծր-
խելը, օդից խմիչքներ գործածելը, ընտանեական
կեանքի վատ հանգամանքները—այս ամենը այս կամ
այն միջոցով կարող են օնանականութեամբ պա-
րապելու զրդիւններ լինել. այս ամենի մասին
մենք քանիցս առիթ ենք ունեցել խօսելու մեր
զրբոյկների մէջ, մանաւանդ, «Մարմնամարդու-
թիւն» զրբոյկի մէջ. բայց այստեղ էլ երկու խօսք
միայն ասենք, որպէս զի կրկնութեան մէջ չընկնենք:

Երեխաներին մանաւանդ վնասակար է մանանխը,
դարչինը, գաֆրանը, վանիլը, սուրճը, օգելիցխմիչք-
ները և զանազան նախածաշի նիւթեր: Կարելի է
ասել, թէ «առողջ երեխային ամեն ինչ օգտակար
է»—վնասակար կերակրի ներգործութիւնը վաղ թէ
ուշ իւր վատ հետեւանքները կուեննայ:

Անկարգ կեր ու խումը վնասակար է նաև մե-
ծերին. և արդարև, շատ ընտանիքներում երեխա-

*) Տես իմ «Հիւանդ և առողջ երեխայի օգին» զրբոյկը:

ները մինչև ճաշ՝ կոնֆետ, մրգեղէն, հաց են ուտում, կշտանում, իսկ ճաշին շատ քիչ բան են ուտում. սրանից առաջանում է ստամոքսի երկարատե խանգարմունք, իսկ սրա հետեանքն էլ լինում է նուազարիւնութիւն, դժգունութիւն, նեարդայնութիւն, և մի խօսքով նրանք պատրաստուում են օնանականութեան:

Քնելուց առաջ ուտել-խմելը վնասակար է թէ մեծերի և թէ փոքրերի համար:

Երբէք չպէտք է թոյլ տալ, որ երեխան արտաքնոցում երկար ժամանակ մնայ, մանաւանդ վնասակար է, որ երկու-երեք հոգի միասին գնան:

Նեղ հանդերձը դրդուում է մորթը, վարտիքի գրպաններն աւելորդ և վնասակար են. վարտիքը պէտք է այն ձևի լինի, որ հագնում են նաւաստիները. վնասակար է նոյնպէս աղջկերանց սեղմիրանը (կորսէտը): Իսկ նրանց հագած այն զգեստը, որ բաց է թողնում կուրծքն ու թևերը, պատանիների մէջ ցանկութեան կրքեր է յուզում:

Մխախտ ծխելը զրգուում է նեարդերը և արգելք լինում երեխաների բնական զարգացման. այդ պատճառով էլ ծխախոտը շատ արատների առիթ է դառնում երեխաների համար:

Ո՛չ թէ աչ կողքի, հապա մէջքի վերայ պառկելը, տաք ննջարանը, փետրէ անկողինը, տաք վերմակը շատ վնասակար են. նրանք մարմինն քրնջւանք են պատճառում և նեարդերը զրգուում: *)

*) Տես իմ «Քուն և երազ» գրքոյկը

Պառկելուց առաջ շատ թէյ կամ շուր խմելը (կարելի է միայն երեք ժամ առաջ), այն վատ հետեանքն է ունենում, որ առաւօտեան դէմ միղափամփուշտը լցուած լինելով՝ ճնշում է նաև միւս գործարանների վերայ, պատճառ դառնում արիւնով լցուելուն և առիթ տալիս օնանականութեան:

Շատ վնասակար է նաև առաւօտները զարթնելուց յետոյ աննպատակ անկողնի մէջ պառկած մնալը. երեխաները սնգիտակցաբար ձեռք են տալիս սեռական գործարաններին, որից և կարող են օնանականութիւն սկսել:

Երբեմն միւսնոյն սենեակի մէջ քնում են մարդ ու կին և երեխաները. յայտնի են դէպքեր, երբ 3—4 տարեկան երեխաները իրենց ծնողների ինչ-ինչ գործերը տեսած լինելով, խաղի ժամանակ աղջիկների հետ միւսնոյն բանն են կրկնել: Իսկ աւելի մեծանալով նրանք սկսել են կանխաժամ սեռային յարաբերութիւն և օնանականութեամբ են պարապել:

Մի առիթն էլ սա է, երբ աղջիկ ու տղայ մի անկողին են պառկում կամ միատեղ բաղանիք ու լողարան են գնում:

Ներկայ կեանքը այնպէս է կազմակերպուած, որ խիստ նպաստում է երեխայի սեռային շրջանի զգայնութեան և դրանով էլ հնարաւորութիւն է տալիս սեռական կրքին արատաւոր զոհացում ստանալու:

Դաստիարակութեան մի քանի պայմանները— դայեակները, հասակակիցները և այլն, ժամանակից

առաջ զարթեցնում են սեռային զգալութիւնը, հող պատրաստում օնանականութեան համար և նոյն իսկ այդ ախտին վարժեցնում. զուցէ նոյն իսկ բնութիւնն էլ, յայտնի պայմաններում, երեխաներին ստիպում է օնանականութեամբ պարապել, ինչպէս կարծում է պ. Մեչնիկովը *), հիմնուելով ձարդու և կապիկների մարմնի կազմուածքի մի քանի հանգամանքների վրայ:

Օնանականութեան համար մի պատճառ էլ կայ, որ հէնց իրենց՝ սեռական անդամների զարգացման գործողութեան մէջ է գտնւում:

Բանն այն է, որ հէնց այն միջոցին, որ երեխային սկսում է երազախարութիւն պատահել, 14—15 տարեկան հասակում, այդ լիովին բնական գործառնութիւնների շնորհիւ նա իւր սեռային գործարանների շրջանում մի առանձին զրգիւ է զգում, ուստի և ոչ մի զաղափար չունենալով այդ նոր երևոյթի մասին, սկսում է յանախակի ձեռք տալ իւր սեռական գործարաններին:

Տաք ննջարանում կամ ամառ ժամանակ խեղդուկ սենեակում, փափուկ անկողնի մէջ պառկած միջոցին երեխան խիստ հեշտութեամբ առիթ է ունենում օնանականութիւն սկսելու:

Սովորաբար առաւօտները սեռական գործարանները զրգուած են լինում և անդամը կանգնած: Մանկական այդ հասակում նոյն բանը, որ իւր վերայ է զարծնում երեխայի ուշադրութիւնը,

*) Տես իմ «Գոյութեան կռիւ» գրքիցը:

աւելի երկարատե է լինում. սեռական գործարանների դիւրագգացութիւնը սաստկանում է. և այդ նպաստում է սեռային կարիքի ախտաւոր եղանակով հոգալու սովորութիւնը:

Մի քանի հիւանդութիւններ կարող են երեխաների օնանականութեան պատճառ լինել. օրինակ՝ փորկապութիւն, լուծ, լետուցքի անցքի քոր զալը, փորի որդի պատճառով սեռական անդամի գլխի թլեփի տակ առատօրէն հաւաքուող մածուցիկ, սպիտակ նիւթը—«սպեղմա»:

Փորկապի միջոցին արիւնը խիստ լցւում է փորի խոռոչը, մանաւանդ երկայն աղիքը, որով և զրգուում է սեռական շրջանը. իսկ յայտնի է, սերմային բջիջները գտնւում են միզափամփուշտի ու երկար աղիքի միջև:

Որդերի միքանի տեսակն ապրում են երկար աղիքի մէջ և քոր առաջացնում և երեխային ստիպում են քորել սեռական գործարանների մօտերը:

Այդ միջոցին երեխան ակամայ կպչում է սեռական գործարաններին և այս անզիտակցական շօշափումից առաջ է դալիս կորստաբեր սովորոյթը, որ տանում է օնանականութիւն:

Գորն աւելի սաստիկ է լինում մանաւանդ զիշերները, երբ երեխան տաք սենեակում, տաք վերմակով ծածկուած քնած է լինում փետրալից անկողնի մէջ:

Սպիտակ հիւթը, սպեղման, բիչ-բիչ է ծորում և ծառայում է այն նպատակին, որ թլիփը կամ սեռական անդամի գլխի կաշին, հեշտ շարժուի.

բայց եթէ փոքր ի շատէ աւելի արտադրուելու
 և հաւաքուելու լինի կաշուի տակ, սեռական գոր-
 ծարանները անմաքուր պահելուց զրգուում են, քոր
 է առաջանում, և այն ժամանակ դարձեալ կարող
 է օնանականութիւն առաջանալ:

Մի քանի սուր (ժանր) հիւանդութիւններից
 չետոյ սեռական գործարանները այնպիսի զօրեղ զրր-
 դուում են ունենում, որ երեխաներն կամայ-ակա-
 մայ անձատուր են լինում օնանականութեան:

Ահաւասիկ ուրեմն տեսնում ենք, օնանակա-
 նութեան պատճառները խիստ շատ են և այդ բո-
 լոր պատճառների ներգործութիւնը արտաչափուում
 է սեռային զիւրազգացողութեան սաստիկ զարգաց-
 ման դէպքում:

Այդ անկանոն զարգացումն առաջանում է երեխայի
 անհմուտ հոգեբանական դաստիարակութիւնից և մա-
 նաւանդ այն դէպքում, երբ ընտանիքի մէջ ժառանգա-
 կան նշաններ են երևում նեարդային խանգարման:

Անշուշտ, օնանականութիւն հեշտութեամբ
 պատուաստուում է այնպիսի երեխաներին, որոնց ֆի-
 զիքական զարգացումը անկանոն է առաջանում:

Օնանականութեան պատճառը միևնոյն ժամա-
 նակ ուրիշ կողմերից էլ վնասակար է մարմնակազ-
 մի համար:

Նստուկ կեանքը կամ միակողմանի մարմնական
 մարզութիւնները, ընտանեկան կեանքի անկանոն
 պայմանները և այլն, այս ամենի հետևանքը օնանա-
 կանութիւն չէ միայն, այլ և մանկան մարմնա-
 կազմի զարգացման խանգարումը:

ԺԱ.

Օնանականութեան առաջն առնելու միջոցն
 այն է, որ վերոյիշեալ պատճառները վերացուին:

Օնանականութեան առաջն առնելու գործը հեշ-
 տանում է նրանով, որ դրա համար մեծաւ մասամբ
 հարկ չկայ բացառիկ միջոցներ գործ դնելու, հապա
 միայն պէտք է աշխատել, որ ինչպէս ֆիզիքական,
 այնպէս էլ մտաւոր դաստիարակութիւնը կանոնա-
 ւոր առաջ դնայ:

Ճարկաւոր է միայն, ասում է մի բժիշկ, որ
 ծնողներն ու դաստիարակները մտքերում ունե-
 նան, որ իրենց երեխան կարող է օնանականու-
 թեամբ պարապելիս լինի: Երբեմն երեխայի աչդ
 արատով վարակուելու պատճառը իրենք, ծնող-
 ներն են լինում: Մանաւանդ յատուկ ուշադրու-
 թիւն պէտք է դարձնել այն երեխաների վրայ, որոնց
 ծնողները դեռ մատաղ հասակից և նոյն իսկ ամուս-
 նանալուց չետոյ էլ, արբեցութեամբ են պարապել
 և ցօփ կեանք վարել:

Դժբախտ են այդպիսի ծնողների զուակները.
 պէտք է խիստ առողջապահական պայմաններով շր-
 ջապատել և առանձին խնամքով ու ջանքով դաս-
 տիարակել նրանց, բայց որ զլիսաւորն է, պէտք է աս-
 տիճան առ աստիճան ամրացնել նրանց մարմինն
 ու բարբը:

Սակայն ընդհանրապէս աւելի լաւ է այսպի-
 սի երեխաների դաստիարակութիւնը յանձնել կողմ-
 նակի մարդկանց, այսինքն գործ հասկացող բժիշկ-

ներին և մանկավարժներին և ոչ թէ ծնողներն իրենք յանձն առնեն այդ գործը, թէկուզ դրանց կենցաղավարութիւնն ու բարքը այդ միջոցին համապատասխան լինէր ընդունուած ընտանեկան և հասարակական կեանքի պայմաններին:

Բացի այդ, մեծ դեր կարող են կատարել ֆրէզերեան կոչուած դպրոցները. բայց, դժբախտաբար, մեզանում այդպիսի դպրոցներ դեռ չկան: Եթէ չենք սխալուում, կառավարութեան կողմից այդ բանին արդելք չկայ. բայց մենք չունենք մարդիկ, ժողովրդի ճշմարիտ բարեկամներ: Իսկ մեր գեղեցիկ սեռը—կանայք, դեռ քնած են: Սհաւաստիկ կանանց համար մէկ ասպարէզ ևս և կոչում—ժամանակի ողուն համեմատ բուն գիտական մանկավարժութիւն:

Իստանը նեարդաչնոտ երեխաների առողջապահութեանը. —նեարդաչին համակարգութիւնը, հետեւաբար նաև ամբողջ մարմինը կազդուրելու համար անդնահատելի ծառայութիւն է մատուցանում մարմինն լուանալը կամ լողացնելը. լուացումը անում են ամեն առաւօտ, բոլոր տարին:

Եթէ դրան աւելացնելու լինենք կանոնաւոր սնունդն ու մաքուր օդը, այն ժամանակ շատ լաւ հետեւանքներ կստանանք:

Սկզբում, երբ դեռ երեխան լուացման սովոր չէ, օրինակ չորս տարեկան հասակում, ջրի տաքութիւնը պէտք է Ռէոմիւրի շերմաչափով 24-25⁰-ից պակաս լինի. բայց յետոյ կամաց կամաց կէս կէս աստիճան պակասացնելով՝ կարելի է հասցնել մինչև 20-16⁰-ի. այդպիսի լուացումը պէտք է տևէ

մէկ երկու րոպէ, որից յետոյ երեխայի մարմինը ցամաքեցնելով պէտք է նրան թողնել, որ սենեակում, բակում վազվզէ. յետոյ պէտք է տալ կաթ, կարագով հաց:

Լողացման համար գործ է ածուում սովորական կամ ռետինային սպունդ. պէտք է վեր առնել մի խոր ափսէ, մէջն ածել փոքր ինչ ջուր և թէյի գլալով կէս գլալ աղ: Թէպէտ միքանի բժիշկներ խորհուրդ են տալիս աւելացնել ողի (սպիրտ) կամ օղի, բայց դա աւելորդ բան է. երեխաները, ինչպէս նաև հասակաւորները, պէտք չէ մօտ լինեն ողելից խմիչքներին, որոնք, մանաւանդ երեխաների համար թոյն են: Օգտակար է նաև խնամքով լուանալ զաւակն ու նոյնպէս սեռական անդամի մօտիկ տեղերը:

Սյսպիսի լուացում ամեն հասակի համար էլ օգտակար է. վարժուելու համար լուացումը կարելի է ամառուանից սկսել. ծանր գործ չէ. բայց պէտք է շարունակ և կանոնաւոր կերպով կատարել:

Սնհրաժեշտ է երեխաներին յաճախ լողացնել և այդ միջոցին պէտք է ուշադրութիւն դարձնել, որ սեռական գործարանների մօտերն էլ ամեն անգամ խնամքով լուացուին. դրանով քրտինքխաշի և մարմնի վերայ բշտիկներ դուրս տալու առաջն առնուած կլինի: Սպա թէ ոչ՝ առաջ կը գայ քոր, որի հետեւանքն է մեռներով սեռական գործարանները շօշափելու դիւրութիւնը:

Ինչպէս ասացինք, դայեակները խիստ յաճախ երեխաներին փչացնելու պատճառ են լինում, ուստի

երեխաները ամբողջապէս ծառաների խնամքին չպէտք է թողնուին. պէտք է որքան կարելի է նրանց քիչ հաւատալ և խիստ ցանկալի է, որ երեխաները լաւ ընկերների հետ լինին: Անհրաժեշտ է մեծ ուշք դարձնել նրանց ընկերակիցների վրայ:

Պանսիոններում (գիշերօթիկ հաստատութիւնների մէջ) հէնց որ նկատուեց, որ մէկը օնանականութեամբ է պարապում, անմիջապէս պէտք է նրան, թէկուզ ժամանակաւոր կերպով, աշխնքն՝ մինչև ուղղուելը, հեռացնել: Բայց այդ բանը շատ մեծ զգուշութեամբ պէտք է անել. աւելի լաւ է դործը բժշկի լանձնել:

Պէտք է ամեն կերպ հոգս տանել, որ երեխաները միշտ զբաղուած լինին. պէտք է նրանց տալ նաև խաղալու կամ զուարճանալու միջոցներ: Բայց մեզանում համարեա թէ չկան մանուկներին մատչելի հասարակական խաղեր:

Շատ օգտակար են դաշտերում, պարտէզներում և անտառներում սարքուող կրթական խաղերը, որոնց մասին մատնանիշ էինք արել մեր զբոսայիցներից մէկի մէջ, որ «Մեր նետրդերը» վերնագիրն է կրում:

Մանկական խաղերից ու զուարճալիքներից ամենալաւը նրանք են, որոնց միջոցին շարժումները բոլորովին ազատ կերպով բացօդեայ են կատարուում, օրինակ զնդակախաղ, ձմեռները չմուշկով սլալը և այլն:

Փափուկ կահաւորակի վրայ նստելը ամենքին էլ վնաս է, մանաւանդ երեխաներին. նմանապէս

վնաս է և երեխաներին բանտարկելը. դրա հետեւանքը—ձանձրոյթից օնանականութիւնն է:

Ապա, հարկաւոր է, որ հագած շորերը լինին ազատ, գիշերները՝ առանց անդրալարաթի պառկեն, անկողինը՝ չոր, ձմեռը՝ բրդեղէն թեթև վերմակ, իսկ ամառը՝ վերմակի տեղ կտաւէ կամ քաթանէ սաւան, ձմեռը ննջարանի տաքութիւնը 14—15° Ռ-ի, ձմեռները վերմակից դուրս. ցանկալի է, որ երեխաները պառկածին պէս քնեն և առաւօտները զարթնելուն պէս վերկենան:

Սմեն կողմից օդտակար է, որ երեխաներն առաւօտեան զարթնելուց յետոյ անկողնի մէջ պարապ պառկած չմնան:

Արդարև, մահճակալի մօտ օդը ամբողջ դիշերուայ ընթացքում բաւական փչացած է և այդպիսի օդ շնչելը բաւական վնաս է բերում:

Խեղդուկ օդի մէջ երկար ժամանակ պառկելուց՝ զլխի ցաւ է առաջանում, մարդ թուլանում է ու ծուլանում և երբեմն ամբողջ օրը վատ տրամադրութեան մէջ է լինում:

Բացի այդ, երկար ժամանակ անկողնի մէջ մնալով, երեխայի ոչնչով չզբաղուած միտքը ալլեալ գայթակղեցուցիչ անուրջներ է ստեղծում:

Այս պարապութեան բուպէները մեծ մասամբ մարմնաշարժութեան բուպէներ են:

Սենեակների վատ օդը մեզ ամենքիս էլ վնաս է. վնաս չունի, թող սենեակները ցուրտ լինին, միայն թէ մաքուր օդ լինի. իսկ մեզանում աստուածային այդ պարզէւր բոլորովին անուշաղիբ են թողնում:

Ուտելեղէնի վերաբերմամբ առ հասարակ օգտակար է կէս-բուսական (վեգետերեանների) կերակուրը. այսինքն՝ աւելի կանաչեղէն, պտուղներ, և քիչ մսեղէն: Այդ մասին ես շատ անգամ խօսել եմ իմ զբօսողներին մէջ, և այժմ նորից կրկնելն աւելորդ է:

Ծնողների պարտականութիւնն է լաւ ուսումնասիրել իրենց զաւակների բնութիւնը, ոտքից դուրս ճանաչել նրանց, գիտենալ նրանց պէտքերը և այդ ամենից համապատասխան էլ կանոնաւոր կերպով դաստիարակել նրանց, որ ապագայ քաղաքացիներ, իրենց ազգի և հանուր մարդկութեան յոյսերն են:

ԺԲ

Սեռական շրջանի վերաբերմամբ երեխաների դաստիարակութեան ամենազօւար շրջանն այն է, երբ մօտենում է տղաների առաջին սերմնահոսութեան և աղջկերանց առաջին դաշտանի ժամանակը *): Այդ միջոցին պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնել տղաների վերայ **):

Շատ օգտակար կլինէր և պէտք էլ է, որ ծնողները իրենց երեխաներին առաջուց նախապատրաստեն այդ սեռական կեանքի նոր շրջանի համար:

*) Տես իմ «Բուն և երայ» գրքիցը:

**) Տես իմ «Մարմնամարդութիւն» և «Վեներական Հիւանդութիւններ»:

Որովհետեւ այդ փոփոխութիւնը կատարուած է երեխաների 10—12 տարեկան միջոցին, (նայելով երկրի կլիմային և ուրիշ դանադան հանդամանքներին, որոնց մասին քանիցս խօսել ենք), ուստի կարելի էր նրանց կամաց-կամաց և զգուշաւոր կերպով ծանօթացնել սեռական շրջանի նշանակութեան և նպատակի մասին: Թէպէտ զժուար, բայց շատ օգտակար է այս բանը:

Յիրաւի, սեանականութեան և սեռական վաղժամ չարաբերութիւնների առաջն առնելու համար, շատ հուշակաւոր բժիշկներ խորհուրդ են տալիս, երեխաներին՝ տասը տարեկան հասակից սկսած յաջորդաբար և բարոյական տեսակէտով ծանօթացնել սեռերի տարբերութեան և իւրաքանչիւր սեռի կոչման հետ: Երևի շատերը կասեն, որ սա նպատակաւորմար խորհուրդ չէ:

Այո, եթէ մենք կարողանայինք երեխաներին կրթել այնպէս, որ անդիտակ մնային այդ բոլորին, այսինքն եթէ կարողանայինք նրանց պահպանել այնպէս, որ նրանք, օրինակ, ականատես չլինէին ընտանի կենդանիների կցուելուն, կարողանայինք այնպէս անել, որ բնութեան այդ դորժողութեան նշանակութիւնը հասկանալու հնարաւորութիւնը չունենային, եթէ կարողանայինք մեծ ընկերներին կամ ծառաներին արդելել, որ նրանք այդ երևոյթը ամենամարտոյական ձևով չմեկնէին, այն ժամանակ, ի հարկէ, շատ լաւ կլինէր, որ երեխաներին այդ մասին բոլորովին անդիտակ թողնէինք, մինչև որ կատարեալ հասակն առնէին:

Բայց մենք անկարող ենք այդ ամենն անել, ուստի և պէտք է յաշորդաբար և համաձայն ամեն երեխայի անհատական տարբերութիւններին, նրանց ծանօթացնենք այդ ամենի հետ. ամենաուղիղ ելքն է սա զուցէ, փոքրագոյն չարիքն է: Ի հարկէ շատ բան կախուած է ծնողներից:

Կարելի չէ միևնույն եղանակը ամեն երեխայի համար անխափր դործ ածել: Անհատականութիւնը շատ մեծ նշանակութիւն ունի մանկավարժութեան մէջ:

Չի կարելի չխոստովանուել, որ մի քանի դէպքերում երեխային սեռական կեանքի մասին այս կամ այն անդեկութիւնները հաղորդելը, որքան էլ ամենալաւ նպատակով և ամենազոյշ, հմուտ կերպով եղած լինի, կարող է ոչ ցանկալի հետաքրքրութիւն առաջացնել այնտեղ, ուր անվրդով միամտութիւն էր տիրում:

Եւ վերջապէս՝ շո՞տ ծնողներ և ուսուցիչներ կան, որ բնութենակ լինելին այդ խնդրի մասին զրուցատրութիւն ունենալ մի այնպիսի սրբազան լրջութեամբ, դործի առողջ հասկացողութեամբ և զգուշութեամբ, որ անհրաժեշտ է այստեղ, որպէսզի խօսակցութիւնը հակառակ, ոչ ցանկալի հետևութիւն չունենայ: Բայց և այնպէս, անշուշտ ամենքն էլ համաձայն են, որ այսպիսի նիւթի մասին առաջին խօսողը ծնողները պէտք է լինին, եթէ միայն ունին հարկաւոր դիտութիւն ու զգուշութիւն:

Այն, ինչ որ հայրն ու մայրը խօսում են երեխայի ներկայութեամբ, նրանց լուրջ, հողածու և

դէպի ինքն ունեցած սիրուց թելադրուած զրոյցների ազդեցութեամբ: Երեխայի հոգու մէջ, այնքան էլ հեշտութեամբ չի ջնջոււմ, և նրա համար նշանակութիւնը չի կորցնում նաև այն ժամանակ, երբ մէկը փորձէ ստորացնել, ցետտել այդ խրատները:

Բայց երեխաների հետ ունեցած խօսակցութեան մէջ այդպիսի խնդիրներ շոշափելու առաջնութեան իրաւունքը, — ասում է զոկտոր Գրեխին, — ծնողները պիտի գործ դնեն միմիայն այն դէպքում, երբ նրանց ու երեխաների միջև մի այնպիսի անկեղծ, կատարեալ վստահելի յարաբերութիւն կալ, որ նրանց իրաւունք է ապիս դատելու, թէ արդէն ժամանակ է:

Եւ չիրաւի, երեխան, ասենք, եթէ տարեկան հասակում դեռ չի բրբրում բանի հիմքը հասկանալու համար, չի հետաքրքրում ծաղիկի անեցողութեամբ, հապա քաղում է ծաղիկը և զմայլում է նրա պսակը դիտելով. միայն ժամանակի ընթացքում նա կսկսի դիտելով ցօղունը՝ ցած իջնել և հետաքրքրուել ծաղիկի կազմութեամբ:

Այսպէս է մանկան բնօթը, սորա մէջն է նրան պահպանող անմեղութիւնը, որ միաժամանակ նրա թէ՛ պաշտպանութիւնն է և թէ՛ դէնքը:

Նա ըմբռնում է և մոռանում բնագոյմամբ. մի բանի մէջ մտքով խորասուլզում է դժուարութեամբ և շատ էլ խորը չի թափանցում:

Ուստի և երեխաների հետ մինչև տասը տարեկանը, բաց խօսակցութիւններ ունենալ այդպիսի

խնդիրները մասին այն նպատակով, որ նրա մէջ երկիւղ ծնեցնենք, թէ մի գուցէ իւր սեռական զործարաններին և առհասարակ առողջութեանը վնասէ, անշուշտ պէտք է լիովին նպատակաշարժար համարուի, և այդպիսի խօսակցութիւնները պէտք է որքան կարելի է կանուխ սկսուին:

Սակայն բաց խօսակցութիւնները, որոնց նպատակն է պարզել սեռային շարակցութեան նշանակութիւնը, անկասկած, շատ դէպքերում բոլորովին աւելորդ են. իսկ մի քանի դէպքերում և ուղղակի վնասակար են:

Թող երեխան երեխայ էլ մնայ, այնքան ժամանակ, որքան որ բնութիւնից սահմանուած է:

Մեզ հարկաւոր չեն այդ վաղահաս փորձիկները, որոնք իրենց անակրնկալ հարցմունքներով ու ու նկատուութիւններով հէնց այն է շուարեցնում են մեզ:

Երեխան—պատուական ծաղկի կոկոն է...

ԺԳ

Մեր ասածներն աւելի պարզ ու լրիւ դարձնելու համար փորք ինչ մանրամասնօրէն խօսենք պատանեկութեան մասին:

Մանկութիւնից յետոյ դալիս է պատանեկութիւնը. եօթնից մինչև տասնևչորս տարեկան հասակը, մանաւանդ դրա վերջին կէս մասը, իսկապէս փոխանցական շրջան է մանկութիւնից դէպի պատանեկութիւն. այդ միջոցին է, որ սեռական

շրջանի ֆիզիոլոգիական նշանակութիւնն աւելի ու աւելի դալի է դառնում, մանաւանդ աղջիկների զգացմունքների ու նեարդերի վերայ:

Նրանք կամաց-կամաց թողնում են իրենց խումածիկները, չափազանց դատարկ ու լուռ բնկերունի համարելով նրանց և սկսում են ապրել աւելի երեակաչութեամբ, որ քանի դնում աւելի ընդարձակ ծաւալ է ստանում:

Նրանց մտքերը, թէպէտ առանձին խորութիւն էլ ստացած չլինին, բայց և այնպէս սկսում են վճռել բազմաթիւ տեսակ-տեսակ հարցեր, որոնց մէջ յետին տեղը չեն բռնում նաև այնպիսի հարցեր, որոնք նուազ կամ առաւել չափով ուղղակի սեռական շրջանին են վերաբերում:

Տղաների մանկութիւնն աւելի երկար է տևում, բայց նրանց հարցասիրութիւնն էլ առաջադիմում է—նրանց գլխումն էլ խլրաւում են այս ու այն մտքերը, առաջանում է ցանկութիւն աւելի խորը թւփանցելու շրջապատող կեանքի խորերը և լուծել բազմաթիւ խնդիրներ:

Այժմ նրանց զարգացման ընդհանուր բնթացքի մէջ աւելի չափով երևան է գալիս իրենց անձնական փորձի որոշ ուղղութեամբ ներդործութիւնը. նրանցից շատերը չայտնի կերպով սկսում են հակումն ցոյց տալ կամ դէպի արտաքին դործնական գործունէութիւնը և կամ դէպի ներքին հոգեկան, մտաւոր աշխատանք:

Սրա հետ միասին յաճախ նրանց մէջ երևան է գալիս նաև հետաքրքրութիւն սեռային շրջանի

վերաբերմամբ. զոնէ հաղիւ թէ նրանց մէջ գտնուին շատերը, որ կեանքի այս խորհրդաւոր կողմի վրայ երբեմնակի մտածած չլինեն:

Եթէ նրանց մէջ որոշ հակուժն էլ առաջացած չլինի դէպի միւս սեռը, բայց էլի նրանց մէջ ծնունդ են առնում ինչ-ինչ հարցեր:

Ո՞վ պէտք է նրանց այդ հարցասիրութեան զօհացում ապ:

Աղջիկներն ու տղաները մեծ մասամբ սեռական կեանքի վերաբերմամբ դիտում են իրենց ընկերուհիներին ու ընկերներին. սակայն յաճախ երեխաների վատահուժիւնը զրաւում են նաև սպասաւորները, իսկ քիչ դէպքում— ծնողներն ու վարժապետները:

Աշակերտական կեանքը իւր նոր տպաւորութիւններով, դպացմունքներով ու մաքերով, նոր ընկերներով, բարեկամներով քիչ չեն թուլացնում այն կապերը, որով երեխան առաջ կապուած էր ընտանիքի, ծնողների հետ:

Ընկերուհիներն ու ընկերները, անկասկած, կարող չեն նրանց շատ բան այնպէս լաւ բացատրել ու հասկացնել. բայց սովորաբար երեխաներն այդպիսի խնդիրներում խոյս են տալիս ծնողներից, աւելի ևս ուսուցիչներից:

Ահաւաստիկ այստեղ ծանր գործ է բացւում ծնողների առաջ:

Կրկնում ենք, ծնողները պէտք է առաջուց հող պատրաստած լինին այդ բոպէի համար, երեխաներին սովորեցրած լինին իրենց սիրան անկեղծօրէն բանալու իրենց առաջ:

Իսկ երեխաներին այդ բանին սովորեցնելու համար հարկաւոր է, որ երբէք անհամբերութեան կամ ինչ պատասխանելիքը չզիտենալուն պատճառով նրանց հարցական հաշեացքը հեռացնեն իրանցից:

Ամենից աւելի լաւն է բանը սկսել բացատրելով ծագիկների աճելու և նրանց սեռային չարաբերութիւնների հանդամանքները. այդ ժամանակ ի հարկէ, երեխան կամաց-կամաց կժանօթանայ այնպիսի բառերի հետ, ինչպէս են՝ արական, իգական գործարաններ, սերմ, պտուղ և այլն:

Այնուհետև կարելի է սկսել նաև միջատների, սողունների, թռչունների, կենդանիների և, վերջապէս, մարդու ծնուելու նկարագիրը պատմել:

ԺԴ

Օնանականութեան առաջն առնելու միջոցների մասին խօսելիս՝ պէտք է ուշադրութիւն դարձնել նաև ընթերցանութեան վրայ:

Ընթերցանութիւնը մանկական հասակում կարող է մեծ ծառայութիւն մատուցանել օնանականութեան առաջն առնելու համար:

Սակայն պէտք է զգուշութեամբ վերաբերուել դէպի ընթերցանութիւնը և կարգալու զրքերն ընարութեամբ տալ:

Շատ մեծ վնաս են հասցնում այնպիսի գրքաւածներ, որոնց մէջ կնոջ և տղամարդու փոխադարձ չարաբերութիւնների վերաբերմամբ լրբենի պատկերներ են նկարագրուած:

Պէտք է խիստ մեծ ընտրութիւն անել, թէ
ի՞նչ կարելի է ապ կրեխային կարգալու:

Անպատկառ բովանդակութեամբ զրքեր կար-
գալու վնասակար հեռանքներն անհամար են:
Պէտք է աշխատել, որ երեխաների ձեռքը չընկնի
այնպիսի զրքեր, որ կարող են նրանց մէջ հեշտա-
սիրութիւն դարձեցնել:

Ցանկալի է, որ մանուկները ընթերցանու-
թիւնը բազմադան լինի. հէքիաթներն, ի հարկէ,
լաւ հէքիաթներն, այսինքն՝ այնպիսիները, որոնց
մէջ սարսափ ու սնոտիապաշտութիւններ չկան,
պէտք է փոխէ փոխ կարգացուին հանրամատչելի
դիտական զրքոյկների հետ, օրինակ՝ բնագիտու-
թեան, աշխարհագրութեան, պատմութեան վերա-
բերեալ զրքոյկների հետ *):

Երբ աղան գալիս է այն տարիքին, որ արդէն
երեւան է դալիս սերմի պարբերական հոսանքը—
սերմնաթորութիւնը, պէտք է այդ միջոցին առան-
ձին խնամքով վերաբերուել այդ նոր երեւան եկող
երեւոյթին:

*) Խիստ ցանկալի էր, որ ժողովրդի ընթերցանու-
թեան համար Լուսնեկոմիտէի կազմած (Պաւլենկովի հրատա-
րակութիւն) համարեա ամբողջ հանրամատչելի—գիտա-
կան զրադարանը թարգմանուած լինէր: Թէպէտ այդ զըր-
քոյկներից մի բանին արդէն թարգմանել են, օր. հայր
Յակոբ Սառիկեանը և Գ. Գալստեանը, բայց միայն մի
կաթիլ է ձուլի մէջ: Թող միքանի հոգի փողով իրագործեն
այդ սուրբ գործը, որպէս խելացի («էժանագին ժողովրդա-
կան զրադարան»):

Պէտք է ի նկատի առնել, որ սերմը սերմնա-
պարկերում հաւաքուելով, զրգուում է նրանց, և
այդ զրգիւոր տարածում է բոլոր նեարգային հա-
մակարգութեան վրայ *):

Որպէս զի սերմնաթորութեան շրջանը խա-
ղաղ, բնական ընթացքով առաջանայ, պէտք է
տղից հեռացնել այն ամենը, որ կարող է վրդովել
այդ խաղաղութիւնը. իսկ զրա համար էլ պէտք է
նրան ազատ պահել այն ամեն բաներից, որ կարող
են զրգիւ պատճառել նրան. օրինակ անպարկեշտ
բովանդակութեամբ զրքերը, պատկերները և այլն.
այլև չպէտք է նրան դաս պատրաստելու համար
երկար ժամանակ նստած պահել դասարանում կամ
տանը, որովհետև այդ բանը կարող է վնասակար
ներգործութիւն ունենալ նրա նեարգային զրու-
թեան վրայ և ուրիշ պայմանների հետ միացած,
կարող է օճանականութեան պատճառ դառնալ:

Երկու խօսք մանկական զրքերի մասին:
Ով որ եղել է Ամերիկայում, համարեա ամենքն
էլ ողևորութեամբ խօսում են ամերիկացի երեխա-
ների մեծ մասի կաշտառ, ժիր, զուարթ, ինքնու-
րոյն և զօրեղ բնաւորութեան մասին:

Եանկիները նոր սերնդի այս արժանիքները
մանաւանդ աչքի են ընկնում համեմատած ուրիշ
ազգերի մեղի, թախծալից, տխուր, նեարգայտոտ
երեխաների հետ:

Այս աչքի զարնող տարբերութեան պատճառն,
անկասկած, գաստիարակութեան եղանակն է:

*) Տես իմ «Մարմնամարդութիւն» գրքոյկը:

Գործնական և անկիները մեծ նշանակութիւն տալով առօրէ և կենսութեան բնաւորութեանը, բոլոր ուժով և ամեն միջոցով աշխատում են իրենց երեխաների մէջ դարդացնել այդ յատկութիւնները. իսկ ամերիկացիները միջոցները խիստ շատ են:

Այդ միջոցների մէջ խիստ կարևոր և առաջիններից մէկն է մանկական ընթերցանելի գրքերի ընտրութիւնը:

Ամերիկացի մանկավարժները մանուկների համար օգտակար են համարում միայն այն գրքերը, որոնք այսպէս կամ այնպէս նպաստում են մանուկներին կայտառութիւն և կենսութեան ներշնչել, այսինքն՝ կայտառութեան օրինակ են բովանդակում իրենց մէջ:

Ուստի ամերիկացիները մանուկների համար ամենալաւ գիրքն են համարում այն, որի մէջ գործող անձերը—մանուկ լինին, պատանի, թէ հասակաւոր, ունենան զօրեղ բնաւորութիւն, առօրէ ու խիզախաբար չաղթեն արգելքներին, լինին չուսով լի, կեանքի ծանրութիւնից չճնշուող, այլ բնդհակառակն, ամեն տեսակ ձախորդութիւնների դէմ համարձակ, կռիւ մղող մարդիկ:

Տխուր, թախծալի գրքեր, որոնց մէջ միայն կեանքի մութ կողմերն են նկարագրուում, որոնք ընթերցողների աչքը արցունքով են լցնում, արամազրութիւնը խանդարում, Ամերիկայի մանկավարժութիւնը չի ընդունում:

Այլ և, Ամերիկայում առանձին ուշադրութիւն են դարձրել զուարթարար, երգիծական գրքերի

վերայ. նմանապէս և մանկական առողջ երգիծանքը դարդացնում են երգիծաբանական լաւ գրքերի, երգիծական պատկերների շնորհիւ: Ամերիկացիք խիստ մեծ նշանակութիւն են տալիս այս բանին:

Մանկութիւնն, ասում է մի ամերիկացի մանկավարժ, պէտք է աշխատել, որ կեանքի ամենաուրախ շրջանը լինի. իսկ կեանքի տխուր ու մութ կողմերի հետ երեխան առանց գրքերի էլ կարող կլինի ծանոթանալ:

Տալ երեխայի ձեռքը այնպիսի գրքեր, որոնց մէջ նկարագրուած են կեանքի ձախորդութիւնները, ճակատագրի անարդարութիւնները, աղքատութիւնը և այլն—այդ նշանակում է թունաւորել մատաղ կեանքը և ամենավաղ հասակից պատանիների մէջ ատելութիւն ներշնչել դէպի կեանքը:

Խիստ ցանկալի է, որ խելացի, հէնց խելացի կերպով վերաբերուին դէպի մանկական գրքերը, մանաւանդ մանկական վիպասանութիւնը: Ժամանակ է դարձնելու:

ԺԵ

Ի՞նչ պէտք է անել, երբ նկատուի, թէ ազնիվ կամ տղան ծնանականութեամբ է պարսպում—ահա մի խնդիր, որի վրայ շատ և շատ ծնողներ և ուսուցիչներ ստիպուած են դուրս մաշել:

Իրա համար որևէ ճշգրիտ կանոններ չկան:

Իսաստիարակներն իրենք պէտք է միջոցներ գտնեն երեխաների ախտին դէմ զննելու համար:

Յառախ նրանք ստիպուած են լինում իրենցից հնարել այնպիսի միջոցներ, որոնք ամենաչարմարն ու օգտակարն են իւրաքանչիւր առանձին զէպքի համար:

Օնանականութեան դէմ կռուելու նպատակով զործադրուող միջոցների ընարութիւնը կախուած է երեխայի անհատական առանձնայատկութիւններից, ծնողների փորձառութիւնից ու հմտութիւնից, նրանց մտաւոր զարգացման աստիճանից և ուրիշ շատ պատճառներից, ահա ինչ են ասում բժիշկները այդ խնդրի մասին:

Օնանականութեան դէմ մաքառելու համար հարկաւոր է բժշկի միջամտութիւնը:

Նախ և առաջ նա պիտի որոշէ, թէ ի՞նչ պատճառներ զրգում են երեխային օնանականութեամբ պարապելու. թէ որ զրա պատճառը հիւանդութիւն է, որպէս ասուեցաւ վերը (փորկապր, լուծր, քորր), ապա հարկաւոր կլինի, ի հարկէ, բժշկել հիւանդութիւնը:

Իսկ եթէ զրա պատճառը դաստիարակութեան պայմանների մէջ է, այն ժամանակ բժշկին պիտի միանայ նաև դաստիարակը՝ երկուսով ախտի դէմ կռուելու համար:

Այս շատ դժուար զործ է և ինչքան շատ ժամանակ անցած լինի օնանականութեամբ պարապելու սկզբից մինչև զրա երևան գալը, այնքան էլ աւելի դժուար է բժշկութիւնը:

Լինում են զէպքեր, երբ հէնց որ ծնողները պարզ ի պարզոյ խօսում են երեխաների հետ այդ

ախտի մասին, երեխաներն իսկոյն էլ ձեռք են քաշում այդ վատ սովորութիւնից:

Բայց այսպէս լինում է այն ժամանակ միայն, երբ օնանականութեամբ պարապողը պատահարաւ է սկսել այդ և բոլորովին առողջ երեխայ է. այդ զէպքում նա հեշտութեամբ է զրանից յետ կանգնում:

Ի դէպ է ինձ այստեղ դարձեալ զգուշացնել ծնողներին ու մանկավարժներին, որ զգոյշ լինեն անհիմն կասկածանքներից և անտեղի ու անզուշաւոր միջամտութիւն չանեն, որովհետև այդ բանի համար բացի էտիքական ջանքից՝ պէտք է ունենալ նաև գործի հմտութիւն, նուրբ ըմբռնողութիւն. պէտք է ճանաչել երեխայի հոգին:

Երեխային իւր վատ սովորութիւնից յետ կանգնեցնելու միջոցները մեծապէս կախուած են տարիքից. եխէ ախտաւորը 10—12 տարեկանից մեծ է, նրա վերայ կարող է ներգործել դաստիարակի խելացի խրատները:

Բայց եթէ տղան կամ աղջիկն այդ տարիքից փօքր են, այն ժամանակ հազիւ թէ հնարաւոր լինի գործադրել վերեւի միջոցը:

Մի քանի դաստիարակներ խորհուրդ են տալիս վախով ազդել օնանականութեամբ պարապողների վերայ. զրա համար ախտաւորի առաջ ամենավառ զոյներով նկարագրում են օնանականութեան հետևանքները:

Եւ այդ անելիս աշխատում են մի այնպիսի խոր և ուժեղ տպաւորութիւն գործել, որ նա

զգայ, թէ ինչպիսի ծանր հիւանդութիւնների պէտք է ենթակայ լինի ապագայում, և վախի ազդեցութեամբ թողնէ օնանականութիւնը:

Ենթադրուած է, որ անօնապաշտպանութեան բնազդը չաղթող կհանդիսանայ այն ամենալնասակար ախտի վերայ:

Այո, հաշիւն ուղիղ է, բայց դա գործադրուելիս միշտ ցանկալի նպատակին չի հասնում:

Բացի դրանից, մեղանում այնքան շատ են երեխաների աչքը վախեցնում, որ նրանք արդէն վարժուած են դաստիարակների ու ծնողների գործըրած այդ միջոցներին և դրանց նշանակութիւն չեն տալիս:

Միւս կողմից էլ, թէ որ երեխան նեարդային է, տպաւորուող և օնակականութեամբ էլ երկար ժամանակ է պարտապած, այն ժամանակ այդ ախտի հետեւանքների մասին չափազանցրած նկարագիրը նրա վերայ ճնշիչ տպաւորութիւն է գործում:

Երեխան կսկսի շարունակ մտածել օնանականութեան անմխիթար հետեւանքների մասին և նրա մէջ կարող է իւր առողջութեան վերաբերմամբ ցաւագար կասկածամտութիւն ընկնել:

Օնանականութեան դէմ կռուելու համար գործադրուող բոլոր միջոցների էլ վախճանական նպատակն այն է, որ երեխայի ուշադրութիւնն այդ պարապմունքից հեռացնելով ուրիշ կողմ ուղղուի:

Պէտք է այնպէս անել, որ օնանականութեամբ պարապողը բոլորովին մտահան անէ իւր ախտը:

Իրա համար շատ լաւ միջոց է նանապարհորդութիւնը—կենցաղավարութեան պայմանների փոփոխութիւնը, նորանոր տպաւորութիւնները: Բայց այս միջոցը մատչելի է, զժբաղդաբար, միայն հարուսաներին,

Միւս միջոցն է—շարունակ և կանոնաւոր կերպով մի որևիցէ գործով զբաղուելը:

Կարելի է մասնացոյց անել թեթեւ արհեստների վերայ, որոնք սակայն փոխէ փոխ պիտի փոխարինուին խաղերով ու զուարճութիւններով:

Այսպէս, օրինակ, կաղմարարութիւն, լուսանկարչութիւն, բանշարանոցի և պարտիզի թեթեւ աշխատանքը, տախտակից զանազան իրեր սոցեկը, և այս ամենը, ՚ի հարկէ, պէտք է լինի երեխայի անհատական ընդունակութիւնների համեմատ և ընտանիքի միւս անդամների աչքի առաջ, որովհետեւ եթէ երեխան մենակ մնալու լինի, կարող է հանդստեան ժամին իւր միտքը բերել իւր սովորութիւնը:

Պարապութիւնն և առանձնութիւնն են ամենից աւելի արդելք լինում օնանականութեան արմատախիլ լինելուն:

Եղել են դէպքեր, որ աշակերտը օնանականութեամբ սկսել է պարապել ամառուայ արծակուրդին, երբ պարապութիւնն ու միւս հանդամանքները նրան զրգել են այդ բանին. բայց երբ որ սկսուել է ուսումը և աշակերտը խորասուզուել է իւր սովորական զբաղմունքների մէջ, նա կամացկամաց մոռացութեան է աւել իւր ախտը:

Այնպիսի դուարնութեան միջոցները, ինչպէս են թաարօնը, պարերեկոյթը, բալետը, արգէն ինքն ըստ ինքեան վաս ներդործութիւն են անուժ երեխայի երեակայութեան վերայ, մինչև անգամ իրենք կարող են օնանականութեան պատճառ լինել:

Մանաւանդ բալետն առանձին վնաս է պատճառում երեխային արբունքի սկիզբները:

Թէ որ աղջիկը կամ տղան երբեւիցէ տեսել են դաշթակղեցուցիչ պատկերներ, ապա նրանք, մենակ մնացած միջոցին, հեշտութեամբ տշխատում են իրականացնել այդ:

Օնանականութեան դէմ կռուելու համար կարող է նպաստել օնանականութեան մասին լաւ կազմուած գիրքը:

Մենք խորը համոզուած ենք, յանախ ատում էր պր. Տարնովսկին, որ հասունութեան մօտեցող՝ հետեւաբար փոքր ի շատէ զարգացած, պատանիններին կարելի է այս կամ այն գիրքը տալ:

Այդ բանը նրանց վրայ վնասակար ազդեցութիւն չի ունենալ, ընդ հակառակն, բաղձաթիւփորձերն ապացուցանում են, որ այդպիսի գրքեր կարգալուց, որոնց մէջ նկարադրած է խտր բոլորճըմարտութեամբ, անլիսնելի օղուտներ են ստացում:

Բայց ուրիշ բժիշկներ խորհուրդ չեն տալիս, ասելով, որ այդպիսի գրքերը արատաւորներին կարող է բոլորովին յուսահատութեան մէջ ձգել և նրանց վրայ ճնշիչ ներգործութիւն ունենալ:

Օնանականութեամբ պարապող տղի ձեռքը մեծ ընտրութեամբ պէտք է գիրք տալ:

Կասկած չկայ, որ այն գրքերը, որոնց մէջ օնանականութեան հետեւանքները չափազանցած նկարագիր ունին, ծանր, ճնշող ապաւորութիւն են անում երկար ժամանակ օնանականութեամբ պարապած ախտաւորներին վերայ:

Պարզ և մեկին կազմուած գիրքը կարող է բանաւոր բացատրութեան տեղը բռնել. գիրքը անվճռական դաստիարակներին հանում է իրանց զժուար կացութիւնից և յարմար ժամանակին տղի կամ աղջկայ ձեռքն ընկնելով օգուտ է բերում:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ երեխաներին օնանականութեան դէմ մաքառելիս պէտք է անհրաժեշտաբար պահպանել բոլոր առողջապահական պայմանները սնունդի, քնելու, հանդստի, զգեստի, բաց օդի մէջ մարմինը կազդուրելու, լուացման և այլն պայմանների վերաբերմամբ, որոնց մասին վերեւում խօսուեցաւ:

Օնանականութեամբ պարապող երեխայի հետ արհամարհանքով պէտք չէ վարուել. չէ՞ որ աղջիկ կամ տղայ այդ ախտին անգիտաբար են անձնատուր լինում. գուցէ և մեղաւորը ծնողներն իրենք լինին: Բարի և սիրալիր վարմունքով աւելի բան կարելի է անել. զժբազդ երեխաներին, որ «ապագայ մարդկութեան յոյսն են», աւելի հեշտ կերպով կարելի է ուղղել:

Ի միջի այլոց, կարգալով այս գրքոյկը ամեն մէկը, որ ենթարկուած է այդ ախտին—օնանիգմին, տարակոյս չկայ, որ ինքը յօժարակամ ձեռք կ'վերցնէ ընդ միշտ այդ չարիքից. չպէտք է վնաս

տուելի, լացով ու արասուքով ոչինչ չի կարելի անել:

Խառն սննդարար կերակուր (կաթ, ձու, մրգեղէն, բանջարեղէն և միս) և սառը ջրով ամառը լողանալը 3—5 բուպէ, ոչ աւել, իսկ ձմեռը սառը ջրով բոլոր մարմինը տրորելը, և նոյնպէս երկաթ և սնդիկ բժշկի խորհրդով,—այդ ամենը կը կազդուրեն հիւանդի ուժերը:

Ամեն մի երեխայ, որ դժբաղդուութիւն է ունեցել այդ վնասակար ակտն սովորելու, պէտք է ինքը իւր բժիշկը լինի. դրա համար հարկաւոր է, որ ճիշդ գործ դնէ, կամք ունենայ:

Այստեղ մեծ նշանակութիւն ունի ներշնչումը և ինքնաներշնչումը, որ զօրեղ միջոց է:

Ո՛վ մայրեր, աշխատեցէք մանկութիւնից ձեր երեխաների մէջ հաստատել կամքի ոյժ—դրանով արդէն շատ բան արած կլինէք ձեր դաւակների դաստիարակութեան համար. օգնեցէք, որպէս զի ձեր որդիքը նանուչեն իրենք իրենց:

ՄԻ ՎԵՐՋԻՆ ԽՕՍԲ ԷԼ

Քանի մարդ պատանեկան հասակում չափաւոր կեանք վարած լինի, ինչքան քիչ Ֆիզիքական ոյժ վատնած լինի, այնքան էլ նրա մարմնակազմը երկար ժամանակ կ'պահպանէ ապրելու և իւր գործը կատարելու ընդունակութիւնը:

Ինչքան արբունքը վաղուժամ լինի, այնքան էլ ձերութիւնը շուտ կհասնի. երիտասարդական կեանքի

զեղխութիւնները պատճառ են լինում սեռական գործարանների արագ ուժասպառ լինելուն:

Պատանեկութեան մեղքերը՝ ձերութիւնն է քաւում,—այսպէս է ասում ժողովրդական իմաստուն առածը:

Մտքի ոյժը խիստ մեծ դեր է կատարում մեր կեանքի մէջ. ինչպէս որ համեղ խորտիկների վերայ մտածելուց դրդուում է թուքի դեղձերի և ստամոքսի գործունէութիւնը, իսկ օխուր մտքերը արցունք են առաջացնում, այդպէս էլ սեռական կեանքի մասին մտածելուց կարող են դրդուել սեռական գործարանները:

Իսկ սեռական կեանքի մասին մտածելու խնդրի ծանրութիւնը նրա մէջն է, թէ ի՞նչ վերաբերմունք է ցոյց տալիս երեխան դէպի այդ խնդիրը:

Մէկ անդիւացի մանկավարժ ասում է, որ եթէ պատանին ուզում է լաւ մարդ դառնալ, նա՛ ամեն բանի վրայ, որ իւր կեանքի մէջ հանդիպում է, պէտք է մտածէ այնպէս, ինչպէս որ յատուկ է լաւ մարդուն և եթէ նրա մտքի մէջ ծնունդ են առնում նաև սեռական կեանքի խնդիրներ, պէտք է շատ զգոյշ լինի, որպէսզի մի գուցէ դէպի այդ խնդիրը վերաբերուի մի այնպիսի ցոփութեամբ, որ սովորաբար տեսնում է հասակակիցների և, դժբաղդաբար, նաև հասակաւորների մէջ:

Երբ որ մարդ լրջօրէն ուսումնասիրում է սեռական կեանքի խնդիրները, նրա մէջ հաստատուում է նաև առողջամիտ վերաբերմունք դէպի այն ամենը, որ այս կամ այն կերպով պատկանում է այդ շրջանին, իսկ այս բանը կարող է մարդուս ազատ պա-

հել բաղձաթիւ վաղանցուկ հաճոյքներից, որոնք մարդուն դրաւած՝ շատ չանախ և հեշտութեամբ ցաւալի հետեանքների են հասցնում:

Կասկած չկայ, որ սեռական կեանքի խնդիրներն ուսումնասիրելուցը՝ պահպանուած է մարմնակազմի զօրութիւնը, էներգիան:

Այդ խնդիրներն ուսումնասիրելիս՝ մարդուս խելքն ակամայ ապշում է ակնյայտնի տեսնելով, թէ ինչպէս բնութիւնը իւր նպատակին հասնելու համար դարձանալի նպատակաչարմարութեամբ զործ է գնում իւր միջոցները:

Ծանօթանալով բնութեան օրէնքների, դրանց երևոյթների և այն տանջանքների հետ, որ առաջանում են այդ օրէնքները խանգարելուց, մատաղահաս երիտասարդութիւնը բոլորովին այլ հայեացք է կազմում սեռական կեանքի վերայ, քան թէ այն՝ որ մեծ մասամբ տեսնուած է նրա մէջ:

Շատ բան, որ երիտասարդները թոյլ են տալիս որպէս մի անհրաժեշտ ու արժանի բան, կհամարէին ոչ միայն աւելորդ, այլ և անբարոյական, թէ որ լրջօրէն ծանօթանալին խնդրին:

Պատանին պէտք է ինքը իւր կամքի ուժով դէմ դնէ այն անմաքուր մտքերին, որոնք վատ ծանօթութիւնների և իրերի սխալ ըմբռնողութեան հետեանք են: Թոյլ կամքով պատանին կարող չէ դէմ դնել մեր ներկայ կեանքի ընծեաւած գալթակցութիւններին:

Ո՛րքան վտանգներ կան պատանու առաջ՝ վաւաշոտութիւն զրգոող վատ զրքեր, ընկերների ու

հասակաւորների շրջան, ուր կոպիտ ու լիրբ պատմութիւններ են պատմուած, վատ թատրոններ, ուր ներկայացուած են անպատկառ պիեսներ ու նոյնպիսի երգեր երգուած: Պէտք է պատանին այս ամենից խոյս տայ, թէ որ ուզում իւր պատանեկութիւնն անցկացնել այնպէս, որ ապագայում ստիպուած չլինի զղջալ:

Վատ բաների շատերը գործուած են մտքի ապականութիւնից. արատների մեծ մասը սկսուած է վատ մտքերի ու ապականուած երեւակայութեան շնորհիւ,—անմաքուր մտքերը դառնում են սովորական, երեւակայութիւնն էլ նրանց լրացնում է իւր ստեղծած պատկերներով և կամաց-կամաց մարդը ընկնում է միատեսակ մտքերի ու վարձուներների իշխանութեան տակ, այնքան ամեն բան ցած է դառնում նրա մէջ:

Մի փոքրիկ օրինակ. անաւասիկ այս երիտասարդը. նա իւր սիրած օրիորդի հետ եղած միջոցին մտածում է միայն առաջիկայում նրա հետ ունենալիք մարմնաւոր մերձաւորութեան վրայ: Նա ամուսնանում է. այր և կին լինել ցանկացողների մէջ անհրաժեշտ է հոգեկան կապ. եթէ մէկը երեւակայութեան մէջ պատկերացնում է մարմնաւոր մերձաւորութեան պատկերներ միայն, դրանով նա քայքայում է իւր առողջութիւնը, այլ և ստորացնում է իւր սիրած օրիորդին:

Երկու տարբեր սեռերի պատկանող երիտասարդների մէջ լաւ, անկեղծ բարեկամութիւնն երկսի համար էլ օգտակար է և հարկաւոր. բացի այն, որ

այգպիսով նրանց մէջ մտքերի փոխանակութիւն է լինում և հնարաւորութիւն են ունենում միմեանց լաւ նանաչել, դա հանգուցիչ ներդրութիւն է ունենում երեակայութեան վրայ: Մինչդեռ մեզանում ինչքան աղջիկ ու աղայ հեռու են մնում իրարուց:

Անշուշտ՝ ոչ մի սեռ ոչ մի առաւելութիւն չունի միւսից:

Կեանքի միատեսակ բարեւաջող հանգամանքների մէջ տղամարդն էլ, կինն էլ կարող են զարգացման միևնոյն աստիճանի վրայ կանգնել—թէ ֆիզիքապէս և թէ հոգեպէս:

Աղջիկը ոչնչով պատանուց պակաս չէ. պատանին ոչնչով վատ չէ աղջկանից—թէ մէկը և թէ միւսը թէ որ դիտակցաբար ձգտելու լինին դէպի կատարելութիւն, կարող են հասնել դրան՝ որքան որ դա բնդհանրապէս հասանելի է մարդու համար:

Եթէ մի որեւիցէ շրջանի մէջ տղամարդը աւելի կարող է բան անել, քան թէ կին մարդը, մի ուրիշ ասպարէզում էլ գերադանցութիւնը կնոջ կողմն է լինում:

Տղամարդը կարող է ծանր բաներ վերցնել, կինն էլ աւելի զրկանքների ու ցաւի է դիմանում. տղամարդն ամենալաւ աշխատաւորն է, կինն էլ ամենալաւ գթութեան քոյր է և այլն:

Թէ՛ աղայ և թէ՛ աղջիկ միատեսակ մտաւոր բնդունակութեան տէր են. նրանց կարգացածը միևնոյն գրքերն են, գրում, նկարում, երգում են հաւասարապէս լաւ:

Շատ անգամ (և հարկաւոր է, որ միշտ այգպիսով լինին), տղայ ու աղջիկ միատեղ են ուսանում, և այդ ժամանակ պատահում է, որ աղջիկները տղաներից լաւ են սովորում. դրա պատճառը ոչ թէ այն է, որ աղջիկը աղից խելօք է, այլ այն որ աղջիկներին նպաստում են մի քանի յատկութիւններ, որ նրանք աւելի ունին, քան թէ աղաները. օրինակ, համբերութիւն, ուշադրութիւն:

Պէտք է որ միշտ աղայ ու աղջիկ միևնոյն ընտանիքի անդամների նման, միատեղ խաղային, *) սովորէին և զբօսնէին. այն ժամանակ թերեւս շատ չէին լսուի այնպիսի խօսքեր, որ արհամարհանքով արտասանում են տղաները՝—ես աղջիկների հետ չեմ խաղալ. դրանով ասես թէ նա աղջիկներին համարում է սուբլին կարգի արարածներ, մոռանալով, որ իւր մայրն էլ փոքր ժամանակն աղջիկ է եղել—ասում է Կլադիուսը:

Պէտք է որ պատանիներն էլ—աղջիկ ու աղայ, միատեղ ուսանէին, աշխատէին, միատեղ էլ վայելէին հանգիստն ու զուարճութիւնները, որ անհրաժեշտ է աշխատանքից յետոյ. այս բանը նրանց կսովորեցնէր հասկանալ և գնահատել միմեանց և նրանց միջև անկեղծ, բարեկամական կապեր կառաջացնէր:

Այսպիսի հանգամանքներում պատանիների երեւակայութիւնը չէր ապականուիլ և, հասկանալի է, որ նրանց խօսակցութեան նիւթն էլ կուպիտ հանաքներ ու առակներ չէին լինիլ, ինչպէս որ յաճախ լինում է տղամարդկանց մէջ:

*) Տես իմ «Կին և տղամարդ» գրքոյիւր:

Պատանին կ'վարժուի իւր սեռական կեանքի վրայ նաչել նոյն բարոյական հայեցակէտով, ինչ հայեցակէտով որ պիտի նաչի իւր բոլոր վարձունքների վրայ:

Աղջկայ կամ կնոջ հետ ծանօթանալիս՝ պէտք է տղամարդը չիշէ այսքան, որ նա էլ նոյնպիսի մարդ է, ինչպէս և տղամարդը, նոյն բարոյական պահանջներով, նոյն մտաւոր շահերով:

Երկու սեռի մօտիկութիւնը թող այդ ամենաբարձր խնդիրների գիտակցութեան վրայ լինի հաստատուած: Թո՛ղ այն ամեն լաւ կողմերը, որ կան տղամարդու մէջ — անվրդով բնաւորութիւն, կամքի հաստատութիւն, արտաքին կեանքի հմտութիւն — թո՛ղ այս ամենը նպաստամատոց լինին կնոջ նուազ փորձառութեան, գիմացկոտութեան. իսկ կնոջ զուարթութիւնը, նրա հողու նրբագրացութիւնը և տպաւորուող միտքը օգնեն պատանիներին էլք գտնելու իրանց անհանգստացնող խնդիրների մէջ և լուսաւոր հանգիստ մտցնեն իրանց աշխատաւոր կեանքի մէջ:

Կատարեալ անձնագոյութիւնն ու որու չաղթանակը մարմնի վրայ՝ հեշտութեամբ ձեռք չի բերուում. միտքը կամ խելքն ու զգացմունքը շարունակ մաքառում են իրար հետ մարդուս վարձունքների վրայ գերիշխանութիւն ձեռք բերելու համար, և շատ շանք պէտք է դորձ դնել, որպէս զի միտքը այնքան հասունանայ, որ գերիշխող դառնայ զգացողութիւնների վերայ:

Կարելի է զգացմունքի աղլեցութեան տակ

առաջացած մտքերի ուղղութիւնը փոխել, և այդ կողմնակի նանապարհով՝ մտքի միջոցով, կարելի է աղլել և զգացմունքի վրայ:

Մարդուս միտքը պէտք է ձգտի դէպի բարոյական մաքրութեան բարձր իդէալը. մտաւոր աշխատանքը, բարոյական բարձր խնդիրներ վեճելու ծրգաւում, ուրիշ մարդկանց ներքին կեանքը հասկանալու ուշադիր վերաբերմունքը, այս ամենն այնքան կարող են զբաղեցնել մեր միտքը, այնպիսի հարուստ նիւթ տալ նրան, որ զգայնական ստոր միտումների համար ժամանակ էլ չի լինիլ:

Եւ որովհետեւ սեռային կեանքի շրջանում ֆիզիքական արտայայտութիւնները սերտ կապ ունին մտաւոր զորձունէութեան հետ, ուստի մտքի մի այնպիսի բարձր թռիչքի ժամանակ պիտի բացակայեն նաև անմաքուր, զգայնական միտումները:

Պէտք է համոզուած լինել, որ զգայնական միտումները վնասակար ու վտանգաւոր են և հարկաւոր է, որ պատանիները կռուեն դրանց դէմ և, վստահ կարող են լինել, թէ հէնց որ ուղեղի մէջ երևան գայ մի այնպիսի միտք, նոյն միջոցին էլ, մտքերի համահմանութեան շնորհիւ, կծաղի մի ուրիշ միտք — զգայական միտումների վնասի մասին:

Վերջապէս այդպիսի դէպքերում սաստիկ շարժողութիւնը, մարմնական աշխատանքը կարող են ջլատել այդ կացութեան ոյժը:

Աշխատանքը, որ ուշադրութեան և ոյժերի սպառումն է պահանջում, անշուշտ կլիանէ այդպիսի զգայական մտքերը. արագ քայլուածքը, փայտ կոտ-

րելը կամ սղոցելը, բանջարանոցում կամ պարաի-
զում աշխատելը—անկասկած այս ամենը օգուտ
կրեբեն: Վերջապէս պատանուն մեծ օգուտ կարող
է տալ, այսպէս ասած, բարեգործական գործունէու-
թիւնը. և այս բանը պէտք է պատանու համար
անմիջական պարտականութիւն դարձնել—մերժա-
ւորների օգտին աշխատել և իւր պարսպ ժամերը
նրան նուիրել:

Ուրիշների կարիքներն ու դժբաղդութիւնները
ճանաչելու համար նա այնքան ժամանակ և ոչ
պիտի գործ դնէ, մանաւանդ այդ դժբաղդութիւն-
ները թեթևացնելու համար, որ բնականաբար նրա
միտքը պաշտպանուած լինի որեւիցէ անարժան մի-
տումներին:

Ահաւասիկ զրադիտութիւն տարածելը—ինչ-
պիտի համասփիւռ խաւար է շուրջանակի—դա մի
սուրբ գործ է և պահանջում է մտաւոր բաւական ճիշդ:

Առ հասարակ՝ եթէ երիտասարդ աղաջ կամ
աղջիկ ցանկանան իրենց անձը նուիրել մերժաւոր-
ներին օգնելու գործին, միշտ կարող են ընդարձակ
ասպարէզ գտնել իրենց գործունէութեան համար.—
կան «սպիտակ խաչի» ընկերութիւն, «ժուժկալու-
թեան» ընկերութիւն, ինքնակրթական խմբակ-
ներ *) և այլն:

Ամենամեծ սխալը, որ կարող է անել պատա-
նին, այդ այն է, երբ իրեն նպատակ է դնում անձ-
նական երջանկութեան հասնելու:

*) Տես իմ «ժուժկալութիւն» և «Երիտասարդու-
թիւն և ճերմութիւն» գրքոյկները:

Անձնական երջանկութեան ցնորքի ետևից
ընկնելով, նա շարունակ պէտք է անդոհունակու-
թիւն և հիասթափութիւն զգայ. մինչդեռ եթէ
ուրիշների մասին հոգալիս լինի, նրանց համար եր-
ջանիկ կեանք առաջացնելու, կամ դոնէ նրանց
թշուառութիւնը մեղմելու լինի, անշուշտ իրեն
երջանիկ պիտի զգայ, որովհետև կստանայ բարոյա-
կան բարձր դոհացում, զիտակցելով, թէ իւր օրերը
զուր չեն անցնում...

Այս բանս նրանց կփրկէ կեանքի ամեն մի
հարցին թեթևաբար վերաբերուելուց և անպտուղ
երկբայութիւնից, սկսպտիցիզմից:

Չպէտք է մոռանալ, որ տղիտութիւնը շատ
անգամ բաղձաթիւ չարիքների պատճառ է լինում,
ուստի և ամեն մի պատանի պարտական է աշխա-
տել իւր բաղձակողմանի կրթութեան վրայ, որով
և նա իւր լուծման ձգած կլինի մարդկութեան ա-
ռաջագիծութեան և բարօրութեան գործի մէջ...

P. S. Յուսանք, որ այս զրքոյկս էլ որոշ
չափով կարող է օգտակար լինել ծնողներին և երկ-
սեռ մատաղահաս սերնդին՝ նրանց զատիարակու-
թեան և կատարեալ առողջութեան վերաբերմամբ:

Հարկաւոր է այստեղ էլ կրկին ու կրկին պըն-
դել, որ մինչև ամուսնանալը կուսութիւն պահպա-
նելու, և հետևաբար, ամեն տեսակ ախտերի ու
հիւանդութիւնների (ինչպէս օրինակ սիֆիլիսը և
արբեցողութիւնը) առաջն առնելու համար գործա-
դրուելիք ամենազլխաւոր միջոցներից մէկն էլ խառն

ուսումնարանի տիպարն է, այսինքն երկու սեռի միատեղ ուսուցումը. նույնպէս և բոլոր ուսումնարաններում առողջապահութեան և բնադիտական հիմունքների դասաւանդութիւնը, որի մասին շատ անգամ խօսել են աշխարհիս բոլոր զիանականներն էլ. իսկ այս բոպէիս մեզ հարկաւոր են և շատ կարևոր են, որ ամեն տեղ էլ ֆրէոբելեան դպրոցներ բացուին:

Տղամարդն ու կինը, նախ քան ամուսնանալը, պէտք է լաւ իմանան առողջապահութեան և մանկավարժութեան հիմունքները. այսպիսի դէպքում միայն կարող կլինեն կանոնաւոր կերպով դաստիարակել երեխաներին — ապագայ քաղաքացիներին, մարդկութեան և ազգի յոյսը:

Պէտք է յուսալ, որ ֆիզիքական ժուժկայութիւնից կձլի բարոյական կատարելութիւն, մտաւոր զարգացումը կհասնի իւր լրութեան և անհատական ու հասարակական երջանկութեան իդէալը վերջապէս կզանուի...

Ուր որ լոյսն է, այնտեղ էլ կեանքը...

Ճանաչեցէք ճշմարտութիւնը և ճշմարտութիւնը ձեզ ազատ կ'կացուցանէ ամեն տեսակ չարիքներից...

Բ. Բ. Բ.

Պետերբուրգ.
20 մարտի 1904 թ.

1
2
3
4
5
6

Handwritten text, possibly a signature or name, oriented vertically.

Handwritten text, possibly a date or number, oriented vertically.

Handwritten text, possibly a name or title, oriented vertically.

Handwritten text, possibly a small mark or symbol, oriented vertically.

« Ազգային գրադարան

NL0273076

2892

613.88

F-91